

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**KOMPARACE ATHÉNSKÉ
DEMOKRACIE S POLITICKÝMI
NÁZORY PLATÓNA A ARISTOTELA**

*The comparison of Athenian democracy with
the political views of Plato and Aristotle*

Autor: Bc. Lukáš Mirvald

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Studijní program: Učitelství pro střední školy, obor D-ZSV

Praha 2021

Prohlášení:

Tímto prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Komparace athénské demokracie s politickými názory Platóna a Aristotela* vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Sušici dne 11. 7. 2021

Lukáš Mirvald

Poděkování:

Rád bych tímto poděkoval vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Josefu Stracenému, CSc. za trpělivost, věcné rady a vstřícnost při vedení práce. Dále pak děkuji členům mé rodiny a přítelkyni, kteří mi byli v tomto nelehkém období oporou.

ABSTRAKT

V diplomové práci je rozebírána problematika demokracie ve starověku. Bádání zahrnuje praxi i teorii. Úvodní část se zaměřuje na analýzu reálného fungování demokracie v athénské polis (jak idea demokracie vznikla, jaké byly politické instituce, kdo měl nebo naopak neměl podíl na řízení polis atd.). Důraz je kladen na dějiny Athén v 6. až 4. století př. n. l. Jádrem této kapitoly je doba Periklova, kdy athénská demokracie dosahovala svého vrcholu. Druhá část práce popisuje, jak na demokracii nahlíželi přední antičtí myslitelé – Platón a jeho žák Aristoteles. Jedním z cílů práce je porozumět jejich kritičnosti k demokratickému zřízení a jaké alternativy vlády nabízejí jako lepší. Třetí část práce tvoří komparace mezi politickou realitou ve starověkých Athénách a politickou teorií ve spisech Platóna a Aristotela.

KLÍČOVÁ SLOVA

Athény, demokracie, starověk, Platón, Aristoteles

ABSTRACT

In my thesis I analyse the issue of democracy in antiquity. Research includes practice and theory. At the beginning I will focus on the analysis of the real functioning of democracy in the Athenian polis (how the idea of democracy arose, what were the political institutions, who had or did not have a share in the controlling of the polis etc.). Emphasis is placed on the history of Athens in the 6th to 4th centuries BC. The core of this chapter is the time of Pericles when Athenian democracy reached its peak. The second part of the thesis describes how democracy was viewed by leading ancient thinkers – Plato and his disciple Aristotle. One of the aims of this thesis is to understand their criticism of the democratic establishment and what alternatives governments offer as better. The third part of the thesis is a comparison between political reality in ancient Athens and political theory in the works of Plato and Aristotle.

KEY WORDS

Athens, democracy, antiquity, Plato, Aristotle

Obsah

I. ÚVOD	7
1 KONSOLIDACE STAROVĚKÉHO ŘECKA	11
2 STAROVĚKÉ ATHÉNY	13
2.1 Athény na cestě k demokratickému zřízení.....	14
2.1.1 Archaické Athény v 7. století př. n. l.	14
2.1.2 Solónovy reformy	15
2.1.3 Athénská tyranida	16
2.2 Athény v době demokracie.....	17
2.2.1 Athény na prahu demokracie	17
2.2.2 Podoba a vývoj politických institucí.....	19
2.2.2.1 Ekklésia	19
2.2.2.2 Búlé.....	20
2.2.2.3 Úřad archonta	21
2.2.2.4 Aeropag	22
2.2.2.5 Úřad stratéga.....	22
2.2.2.6 Héliasia.....	22
2.2.3 Principy demokracie	23
2.2.4 Oslabování demokracie	27
3 PLATÓN	30
3.1 Život	30
3.2 Platón jako politický myslitel.....	33
3.3 Pohled na demokracii	33
3.4 Platónův ideální stát	36
3.4.1 Ideální stát v Ústavě.....	37
3.4.2 Ideální stát v Zákonech.....	38
4 ARISTOTELES	41
4.1 Život	41
4.2 Aristoteles jako politický myslitel.....	42
4.3 Pohled na demokracii	44
4.4 Aristotelův ideální stát	46
5 KOMPARACE (PLATÓN & ATHÉNSKÁ DEMOKRACIE)	48
6 KOMPARACE (ARISTOTELES & ATHÉNSKÁ DEMOKRACIE).....	51

II. ZÁVĚR.....	55
III. PRIMÁRNÍ ZDROJE.....	58
IV. LITERATURA	59
V. INTERNETOVÉ ZDROJE	61
VI. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	62

I. Úvod

„...; v demokraciích, které se pokládají za demokratické v nejvyšší míře, jest zřízení protivné tomu, co jest prospěšné; příčinou toho jest nesprávný pojem svobody.“¹ Takto zní jedna z mnoha tezí, jejímž autorem je jeden z největších starověkých myslitelů – Aristoteles. Nabízí se otázka, proč se o demokracii vyjádřil právě takto? Velmi zajímavé je, že Aristotelův předchůdce Platón byl k demokracii ještě kritičtější. „*Jest tedy přirozeno, že tyranie nepovstává z jiné ústavy než z demokracie, z nejvyšší svobody největší a nejsurovější otroctví.*“² Co vedlo slavné antické filosofy ke kritickému postoji k demokratickému státnímu zřízení? To je jedna z hlavních otázek, které budu rozebírat.

Téma diplomové práce jsem nezvolil náhodou. Mým druhým oborem je dějepis. Tudiž tato diplomová práce v sobě snoubí oba obory, které studuji – základy společenských věd (v tomto případě zejména politologie a filosofie) a historii.

O Platónovi a Aristotelovi bylo již napsáno mnoho a není pochyb o tom, že právě tato dvě jména stála u základů evropské myšlenkové tradice. Platón je vnímán jako otec západní filosofie a Aristoteles západní vědy. Pokud se ohlédneme do minulosti, zjistíme, že téměř každý západní myslitel z platonsko-aristoteléské tradice vycházel.

Jejich názor na demokracii není úplně v souladu s dnešní rétorikou. Musíme si ale uvědomit, že kritizují starověkou demokracii, nikoliv tu dnešní. Ani dnes nenajdeme shodu v pohledu na demokracii. Přesto je v západním světě demokracie pokládána za nejlepší formu vlády nebo alespoň za „nejméně špatnou“ řečeno slovy bývalého britského premiéra Winstona Churchilla.

Jak už bylo řečeno, západní svět je silně ovlivněn antickou tradicí, jejímž jádrem je platónsko-aristoteléské myšlení. S antickým dědictvím se setkáváme na každém kroku, aniž bychom to tušili, a to ve sféře materiální, ať už to jsou mnohé architektonické prvky (sloupy, římsy, oblouky, ...), tak i ve sféře teoretické. V oblasti politologie se jedná zejména o republiku³, která má kořeny ve starověkém Římě a stejně tak o demokracii, která má kolébku ve starověkém Řecku – konkrétně v Athénách. I když jsou tyto fenomény spojovány

¹ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 180.

² PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoyomenh, 2017. s. 329.

³ Z latinského *res publica*, věc veřejná. Římská republika trvala v rozmezí let 509-27 př. n. l. Mnohé republikánské prvky se přenesly do dnešní doby.

s moderními státy, ony samy rozhodně moderní nejsou, protože spatřily světlo světa již před více než dvěma tisíci lety.

Athénská demokracie fungovala na stejné zásadě jako demokracie dnešní. Jádrem tohoto zřízení bylo stejně jako dnes rozložení moci mezi větší počet lidí. Zjednodušeně řečeno, hlavním motivem bylo politicky uspokojit co nejvíce lidí. V tom dnes vidíme jedno z největších pozitiv demokracie. Jak je tedy možné, že demokracie získala od předních starověkých myslitelů kritické hodnocení? Byli Platón s Aristotelem ovlivněni nějakou negativní zkušeností? Zažili selhání demokracie? Toto jsou další otázky, na které se budu snažit ve své práci odpovědět.

Počátek práce je věnován autentickému politickému systému starověkých Athén. V mnoha zdrojích jsou starověké Athény prezentovány jako vzor demokracie. Což do jisté míry není chybné tvrzení. Byly to právě Athény a přilehlý přístav Pireus, kde bylo poprvé doloženo fungující politické uspořádání s demokratickými prvky. Toto tvrzení se však nevztahuje na celou dobu existence athénské polis. Stejně jako většina řeckých polis i Athény si prošly poměrně pestrým politickým vývojem. Demokracie se zde vyvíjela od počátku 6. století do 4. století př. n. l. Za její vrchol je pokládána doba Periklova. Dobu rozkvětu přetrnula peloponéská válka. Poté nastal úpadek nejen demokratického zřízení ale celé athénské polis.

Také rozhodně není na místě hledět stejným pohledem na athénskou demokracii a na tu dnešní. Co se týče politických principů, nalezneme v porovnání s dnešní demokracií několik zásadních rozporů. Dnešní demokracie je neodmyslitelně srostlá s pojmy svoboda a lidská práva. Nutno podotknout, že v této oblasti Athény pokulhávaly. Asi nejznámějším příkladem, který dokládá tuto skutečnost, je smrt filosofa Sokrata, který byl v podstatě odsouzen za nevhodné smýšlení. Něco takového máme dnes spíše spojeno s autoritářskými a totalitními režimy.

Starověké Athény byly v klasickém období⁴ řeckých dějin hlavním centrem vzdělanosti. Bylo zde možné najít Platónovu Akademii, Aristotelovu peripatetickou školu (Lykeion), Epikurovu „Zahradu“ anebo sloupořadou síň zvanou Stoa. Toto privilegium Athény ztratily s nástupem Alexandra Makedonského. Novým centrem vzdělanosti se stala Alexandrie. Nástup

⁴ cca 500 až 338 př. n. l.

makedonské nadvlády byl politickým zlomem, protože už ani zdaleka nelze mluvit o demokracii, ale o panování autority, kterou mimo jiné vychovával sám Aristoteles.

V druhé části práce se budu věnovat právě výše zmíněným myslitelům Platónovi a Aristotelovi, respektive jejich politickým názorům. V případě Platóna se jedná o analýzu děl *Ústava* a *Zákony*, u Aristotela o nejdůležitější spis antické reflexe politiky výstižně nazvaného *Politika*. Oba autoři nabízejí typizaci různých zřízení městských států a přidávají svůj vlastní názor. Jedná se o určité hierarchie od nejlepších po nejhorší státní zřízení. K našemu překvapení se demokracie nachází na dolních příčkách. Dále každý z autorů předkládá vlastní verzi ideálního státu. V případě Platóna se jedná hned o dvě koncepce. První se věnuje v *Ústavě* a druhé, o něco mírnější, v *Zákonech*.

Závěrečná část práce bude prolnutím těchto dvou výše zmíněných oblastí – tedy athénské demokracie a politických názorů Platóna a Aristotela. Je třeba předeslat, že oba myslitelé Platón i jeho žák Aristoteles strávili část svých životů právě v Athénách. Oba zanechali v Athénách stopu v podobě vlastní školy, jak už bylo zmíněno. Každý z nich zastihl Athény v trochu jiném politickém rozpoložení.

Prameny a zdroje pro mou diplomovou práci budou dvojího typu. Jednak se bude jednat o dobové primární prameny. Jak už název práce napovídá a jak bylo uvedeno výše, primárními zdroji budou politická díla Platóna a Aristotela. Druhým typem zdrojů bude sekundární literatura, kterou můžeme typizovat do dvou kategorií. Za první odborná historická literatura, která bude oporou zejména pro první část práce věnované starověkým Athénám. Za druhé odborné práce reflektující filosofická díla Platóna a Aristotela.

Platonovy politické myšlenky nejvíce vyznívají v dílech *Ústava*⁵ a *Zákony*⁶. V případě Aristotela půjde o *Politiku*⁷. Aristotelovi je připisován i další cenný zdroj s názvem *Athénská ústava*⁸. Je známé, že Aristoteles se řeckým ústavám věnoval. Bohužel *Athénská ústava* je jediná dochovaná, tudíž nemáme s čím porovnávat a ověřovat míru objektivitu. Dílo bylo objeveno až v závěru 19. století a dodnes se vedou diskuse o Aristotelově autorství. Diplomová práce bude zahrnovat i klíčové mezníky životů obou velkých filosofů. Půjde zejména o životní osudy, které jsou spojené přímo s Athénami. Pro tuto oblast poslouží díla od Jána Šrama⁹, Karla

⁵ PLATÓN. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 2017.

⁶ PLATÓN. *Zákony*. Praha: Oikoymenh, 1997.

⁷ ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Jan Laichter, 1939.

⁸ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004.

⁹ ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Praha: Občanské sdružení Melius, 2012.

Berky¹⁰ a Františka Novotného.¹¹ Stejně tak budu vycházet z autorů věnujících se dějinám politických teorií jako například Richard Mulgan specializující se přímo na Aristotelovu *Politiku*¹² nebo Lukáše Valeše.¹³ Jako další sekundární zdroje k myšlení Platóna a Aristotela poslouží klasičtí autoři Karl Raimund Popper¹⁴ a Jan Patočka.¹⁵

Vedle filosoficko-politické literatury bude práce vycházet i z děl historiků specializujících se na dějiny antického starověku. Z této oblasti bych vyzdvihl jméno Pavla Oliva a jeho díla *Solón*¹⁶ nebo *Kolébka demokracie*.¹⁷ Oliva je podepsán i pod syntetickými díly jako například *Civilizace starověkého Středomoří*¹⁸ nebo překlady antických textů (příkladem je již zmíněná *Athénská ústava*). Druhým cenným zdrojem bude dílo *Athénská demokracie*¹⁹ od německého profesora starověkých dějin Jochena Bleickena. Z dalších syntéz uvádím *Encyklopedii dějin starověku*²⁰ a *Klasické Řecko*.²¹ Trochu zvláštní kategorií je *Antická obec*²² od Fustela de Coulangese. Jedná se o jediný sekundární zdroj z 19. století. Dílo pochází již z roku 1864 a přineslo zcela nový pohled na dějiny. Na těchto nových přístupech později vyrůstá francouzská historiografická škola Annales.

Metody a postupy práce budou následující. První fáze práce bude převážně syntetická. Zaměřím se na analýzu jednotlivých zdrojů z historické literatury. Pro tuto práci budu využívat jen literaturu sekundární. Samozřejmě by se zde nabízely primární zdroje jako je Thúkydídés apod., ale cílem této práce nebude podrobné zkoumání historické epochy, nýbrž komparace teorie a praxe. V druhé fázi budou zanalyzována výše zmíněná díla Platóna, Aristotela a zároveň díla autorů, kteří jejich myšlenky reflektují. Třetí fáze bude vyloženě komparativní. Půjde o srovnávání dvou výše zmíněných celků.

¹⁰ BERKA, Karel. Aristoteles. Praha: Orbis, 1966.

¹¹ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013.; NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl II (Dílo). Praha: Nová Akropolis, 2013.; NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl III (Filosofie). Praha: Nová Akropolis, 2014.

¹² MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998.

¹³ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.

¹⁴ POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011.

¹⁵ PATOČKA, Jan. Platónova péče o duši a spravedlivý stát. Praha: Oikoymenh, 2012.; PATOČKA, Jan. Platón a Evropa. Praha: Filosofía, 2007.; PATOČKA, Jan. Aristotelés: přednášky z antické filosofie. Praha: Vyšehrad, 1994.

¹⁶ OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971.

¹⁷ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000.

¹⁸ BURIAN, Jan a OLIVA, Pavel. Civilizace starověkého Středomoří. Praha: Svoboda, 1984.

¹⁹ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002.

²⁰ CHARVÁT, Petr, MAREK, Václav, OLIVA PAVEL. Encyklopedie dějin starověku. Praha: Libri, 2008.

²¹ GRANT, Michael. Klasické Řecko. Praha: BB art, 2010.

²² DE COULANGES, Fustel. Antická obec. Praha: Sofis, 1998.

1 Konsolidace Starověkého Řecka

Než se začnu věnovat starověkým Athénám, bylo by dobré si říci něco o starověkém Řecku jako celku. Jednalo se totiž o diametrálně odlišný stát od toho dnešního. Až do nástupu Alexandra Makedonského k moci nelze hovořit o jednotném Řecku. Celé území tvořily jednotlivé městské státy, řecky zvané *polis* (množné číslo *poleis*). Tato nejednotnost řeckého území byla způsobena dvěma hlavními faktory. Ten první je zcela prostý a dodnes v Řecku viditelný. Jedná se o řecký terén. Řecko je hornatá oblast, proto skupiny lidí, které se zde usídlovaly, byly od ostatních odděleny pohořím. A vzhledem k tomu, že část obyvatel Řecka žila na ostrovech, tak i mořem. Také je třeba podotknout, že země byla poměrně zalesněná. Do dnešního stavu se Řecko dostalo právě v období antiky díky masivní produkci lodí. Druhým faktorem je rozmanitost nových skupin řeckého obyvatelstva. Na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. docházelo v egejské oblasti k velkým pohybům a přesunům obyvatelstva.²³ Bohužel kvůli nedostatku písemných pramenů nelze tuto dobu moc dobře uchopit, proto se v historiografii období v rozmezí 1200–800 př. n. l. označuje jako temná staletí řeckých dějin. Jednalo se o období, kdy došlo na území dnešního Řecka a Turecka k velkým změnám. Kolem roku 1200 př. n. l. zmizely z mapy starověké Evropy hned dvě civilizace. Krom pádu Mykénské civilizace (dnešní Řecko), zanikla i říše Chetitů (dnešní Turecko). Pouze v hornaté Arkádii uprostřed Peloponésu a na Kypru zůstali potomci mykénských Achájů. Zbytek řeckého území byl postupně osídlen nově příchozími kmeny. Blízkými příbuznými Achájů byli Iónové. Právě tento kmen osídлил Attiku, jejímž centrem byly Athény. Rovněž se usadili na pobřeží Malé Asie. Zde se později vytvořila budoucí centra rané řecké filosofie (Mílétos a Efesos). Iónové se usídlovali i na ostrovech při maloasijském pobřeží (Chios a Samos). Třetí skupinou řeckého obyvatelstva byli Aiolové. Setkáváme se s nimi v oblasti severního (Thesálie) a středního (Boiótie) Řecka. Velmi početné aiolské osídlení bylo na Lesbu. Poslední velmi zásadní skupinou obyvatel byli Dórové. Jejich území tvořila převážná část Peloponésu a korintská šíje. Ani Dórové nezůstávali pouze na řecké pevnině. Osídlovali jižní ostrovy v Egejském moři (Kréta, Mélos, Théra, Kós a Rhodos).²⁴

Takto tedy došlo ke vzniku vlastní řecké civilizace. Temné období znamenalo pro řecké území dalekosáhlé změny v oblasti hospodářské, politické i kulturní. Udržela se určitá kontinuita s předešlou kulturou mykénských Achájů. To se projevilo zejména na keramice.

²³ BURIAN, Jan a OLIVA, Pavel. Civilizace starověkého Středomoří. Praha: Svoboda, 1984. s. 274.

²⁴ Tamtéž, s. 275.

Ze závěrečné fáze temného období pochází první doklady řecké alfabety, která se zde užívá dodnes. Konkrétně se jednalo o verš na hliněné nádobě z Athén.²⁵

8. století př. n. l. znamenalo konec temných staletí. Řecko se ocitlo na prahu rozmachu jak územního, tak kulturního. Následující období historiografie označila jako archaické.²⁶ Typickým rysem tohoto období byla konsolidace městských států (poleis). Celá řecká civilizace zaznamenala velice strmý vzestup, což vedlo k tomu, že poměrně brzy se objevily problémy jako je přelidnění a nedostatek zemědělské půdy. Začala řecká kolonizace. Každá nově vzniklá kolonie byla novou samostatnou polis. Pouto s mateřskou obcí (metropolí) bylo zpravidla náboženské a kulturní. Kolonizování bylo doprovázeno zakládacím rituálem. Obec – matka poskytla posvátný oheň obci – dceři.²⁷ I když se vytvořilo mnoho řeckých dialektů, sociálních a politických uspořádání, stále si Řekové byli vědomi své etnické a kulturní jednoty. Především se vymezovali vůči jiným jazykovým skupinám, které označovali jako barbary.²⁸ Řeč cizinců jim byla nesrozumitelná, proto jim připadalo, že „brblají“.

Kolonizace sice vyřešila územní a zemědělské potíže, ale dalším rysem archaického období bylo sociální napětí. V obcích převládalo tradiční kmenové uspořádání. Vojenskou, správní i soudní moc měli v rukou králové (basileové). O politickou moc se ale hlásily i jiné sociální skupiny. Nespokojenost se začala projevovat především u rolníků. Těchto bouří pohotově využívali ctižádostiví jedinci z řad aristokracie. Většinou ozbrojeným převratem převzali moc a stali se samovládci, kterým Řekové říkali tyrani.²⁹ Proto se období 7. a 6. století př. n. l. nazývá raná řecká tyranida.

²⁵ BURIAN, Jan a OLIVA, Pavel. Civilizace starověkého Středomoří. Praha: Svoboda, 1984. s. 275.

²⁶ Tradičně datováno do rozmezí 800–500 př. n. l.

²⁷ DE COULANGES, Fustel. Antická obec. Praha: Sofis, 1998. s. 215.

²⁸ BURIAN, Jan a OLIVA, Pavel. Civilizace starověkého Středomoří. Praha: Svoboda, 1984. s. 281.

²⁹ Tyrán byl v antickém Řecku vládce, který opíral svou moc o nespokojené vrstvy obyvatelstva, na rozdíl od monarchy, jehož oporou byla rodová šlechta.

2 Starověké Athény

Doba archaická je poslední etapou řeckých dějin, kdy lze ještě do určitých mezí hovořit o historickém vývoji Řecka jako celku. Dále už v historických přehledech nalezneme jen jednotlivé výklady dějin různých řeckých polis. Tato práce je zaměřena na Athény, takže od této chvíle bude pozornost zaměřena vyloženě na historický vývoj Athén. Práce se primárně věnuje athénské demokracii, ale bez historického vývoje bychom její zvláštní charakter zřejmě nepochopili.

V učebnicích dějepisu nebo v populárně naučné literatuře se povětšinou dočteme, že za zrodem demokratické myšlenky stál Solón a poté, že dovrшитelem a zřizovatelem nového demokratického systému byl Kleisthenés. Takovéto teze jsou značně redukováné. Je třeba si uvědomit, že k zásadní proměně politického vědomí nedošlo jen zásahem politického génia. U demokracie to platí dvojnásobně. Asi je nám jasné, že demokracie nevznikne stejně rychle jako autoritářský režim. Mysl lidí, kteří desítky let žili například v aristokratickém zřízení, se velice dlouho přeorientovala na nové demokratické smýšlení. Demokracie nastupuje v důsledku komplexních změn, které vyrůstají z politických a sociálních podmínek života lidí. Tyto podmínky mohly uzrávat velice dlouhou dobu a jak uvidíme vytvořily se právě v Athénách. Právě proto vznik demokracie můžeme pochopit jen na základě znalosti athénských dějin.

Mimo jiné už z názvu polis – Athény, vyplývá, že byly předurčeny k výjimečnosti. Název je spojen se jménem řecké bohyně moudrosti – Pallas Athény. První, co nás ve spojitosti s touto bohyní napadne, je moudrost. Méně už se ví, že její doménou nebyla jen moudrost, ale také válka. Důkazem toho jsou atributy, které jsou spojené s jejím zobrazováním. Jedná se o helmici a kopí. V tomto případě se nejedná o symboliku zuřivě vedené války. Ta náleží bohu Areovi. Zde jde o válku moudře vedenou s rozvahou, taktikou a strategií. Athény dostaly ve svých dějinách obou těchto domén, které se v Pallas Athéně snoubí. O Athénách jako centru moudrosti nemůže být vůbec pochyb, protože zde bylo působiště největších antických filosofů, jako byl Sokrates, Platón, Aristoteles, a to není zdaleka kompletní výčet. Co se týče oblasti taktiky, strategie a rozvážného válčení, tak k tomu postačí poukázat na úspěchy Athén v řecko-perských válkách.

2.1 Athény na cestě k demokratickému zřízení

2.1.1 Archaické Athény v 7. století př. n. l.

Nejvíce konkrétních údajů v archaickém období máme pro Athény. Na počátku tohoto období Athény zastihujeme pod nadvládou aristokracie. Základem společnosti byly význačné rodiny, které netvořily pevně propojený svazek, ale fungovaly spíše jako oddělené jednotky (oikoi). Panoval mezi nimi ustavičný konkurenční boj. Hlavní náplní života aristokrata byl boj o zachování oiku.³⁰ Není lehké si za těchto podmínek představit vznik upevněného politického společenství – polis. Hlavní politické orgány zřejmě vznikly za předpokladu, že aristokratické rodiny hledaly (zřejmě ve vlastním zájmu) „spojence“. Stejně tak neurození lidé hledali někoho, kdo bude prosazovat jejich zájmy. Takto se vytvořil oboustranně prospěšný systém. Aristokracie získala věrné poddané a ti za ně věrně bojovali jako hoplité.³¹ Samozřejmě se jedná jen o hypotézu, ale faktem zůstává, že v 7. století př. n. l. nacházíme ustálenou athénskou obec s politickými institucemi.

V Athénách se ukotvilo silné kmenové zřízení. Nejnižšími jednotkami kmenového zřízení byly rody, které sdružovaly aristokraty.³² Z nich byli vybíráni nejvyšší attičtí úředníci zvaní *archonti* (vládci). Přebrali moc od dřívějšího krále (*basilea*). Postupně se jejich počet ustálil na devíti. Každý zastával jinou funkci. Nejvyšší *archón epónymos* měl výkonnou a soudní moc. Mezi kompetence ostatních patřila armáda, náboženství, zákony a správa. Archonti byli ve svých úřadech až deset let. Později začalo časové omezování úřadu. Podle tradice se v roce 682 př. n. l. archonát omezil na jeden rok. Vznikla tak i datace athénských dějin. Rok byl vždy pojmenován podle nejvyššího archonta. Z této doby máme zachována první konkrétní jména, když pomineme vládu mýtických králů. Bývalí archonti se stávali členy aristokratické rady zvané *areopag*, která zasedala na pahorku zasvěcenému bohu Areovi (nad athénskou agorou).³³

Již v této chvíli můžeme pozorovat první předpoklad ke vzniku athénské demokracie. Zatím se potýkáme jen s vládou aristokracie, ale už s prvními náznaky časové dělby moci.

V druhé polovině 7. století př. n. l. se aristokratická správa začíná propadat do krize. Attika se začínala potýkat s přelidněním. Zároveň nejchudší vrstvy začaly brzy pociťovat

³⁰ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoyomenh, 2002. s. 22.

³¹ Hoplité byl starořecký pěší voják, který byl vybaven štítem a dlouhým kopím.

³² V Attice označováni jako *eupatridai* (synové dobrých otců).

³³ OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971. s. 28.

hospodářské problémy a břímě vojenských povinností. Přibývalo sporů a rolníci se dožadovali spravedlivých rozsudků. Situace volala po kodifikaci práva. Tímto úkolem byl pověřen Drakón.³⁴ Jeho zákony vešly ve známost jako velmi přísné – drakonické. Aristoteles ve své *Rétorice* uvedl, že zákony nebyly dílem člověka, nýbrž draka.³⁵ Hlavní oblastí zájmu bylo především právo trestní. Drakón například začal rozlišovat mezi vraždou a neúmyslným zabitím.

Poměry v Athénách se ale nezlepšovaly. Attičtí zemědělci upadali do dluhů, a protože ručili i svou vlastní osobou, propadali se do otroctví, ba byli dokonce prodáváni.

2.1.2 Solónovy reformy

V roce 594 př. n. l. byl zvolen archontem Solón. Stál před ním velmi těžký úkol. Opět znovu sevřít sociální nůžky, které se dost otevřely. Vnitřní rovnováha athénské společnosti byla porušena. Pokud by nenastala změna, stát by se stával stále zranitelnějším. Athéňané v Solónově osobnosti spatřovali poslední jiskru naděje, protože vnitřní situace se začínala zdát bezvýchodná. Situace byla tak kritická, že četní rolníci byli plně závislí na aristokratech. Dokonce mnozí z nich přišli o pozemky a propadali se do dlužního otroctví. V praxi to znamenalo, že jedině, čím mohl takovýto rolník ručit, bylo jeho vlastní tělo. Rozevření sociálních nůžek dosáhlo maxima. Solón stál před velmi těžkým úkolem. Cílem bylo, aby lidé v Attice opět vytvořili jednotné společenství, nikoliv společenské segmenty, které se navzájem nesnášely. Aristoteles popsala tuto situaci takto: „...zejména chudí a s nimi i jejich ženy a děti otročili boháčům. (...) Všechna půda byla v rukou několika mužů a jestliže nájem nespláceli, byli i s dětmi odváděni do otroctví. Všichni ručili za půjčky vlastním tělem až do Solóna. Ten se stal prvním představitelem lidu.“³⁶

Solón si byl vědom toho, že zlatá střední cesta by nejspíš neuspokojila nikoho. Bylo nutné udělat radikální řez. Prvním Solónovým krokem byla tzv. *seisachtheia*, neboli „setřesení břemene“, což znamenalo vykoupení těch občanů, kteří se propadli do otroctví. To bylo velmi problematické. V předsolonské době nebyla v Athénách po otrocké práci moc velká poptávka, proto byli athénští otroci prodáváni mimo svou vlast.³⁷ Jak dohledávání probíhalo, se můžeme jen domnívat – skrze jejich bývalé pány a věřitele, nebo se mohli sami hlásit, pokud se k nim

³⁴ K sepsání zákonů mělo dojít v době 39. olympiády, tj. v letech 624-621 př. n.l.; OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971. s. 39.

³⁵ *Drakón*, řec. had, drak; OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971. s. 39-40.

³⁶ ARISTOTELES. Athénská ústava. Praha: Arista, 2004. s. 24.

³⁷ OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971. s. 60.

informace donesla? Nevíme. A bohužel nemáme ani odpověď na otázku, která určitě každého napadne. Odkud měl Solón finanční prostředky, aby mohl toto uskutečnit?

Ať už to Solón dokázal jakkoliv, držíme se faktu, že to dokázal. Nastolil stav, ve kterém mohl uskutečnit svou hlavní reformu. Reforma spočívala ve spojení politických práv s majetkem. Podle výše majetku rozdělil obyvatele do majetkových tříd. Politická moc již nadále nebyla vázána na příslušnost k rodu, jak tomu bylo v případě aristokracie, ale na majetek, jehož výši již bylo možno určit. Skončila doba, kdy pouze aristokraté určovali politický život.³⁸ Nový politický řád odpovídal timokracii.³⁹

Athény zažily obrat k politice. Okruh politicky plnoprávných občanů narostl. Každý Athénan mohl ručit za uchování a správný chod obce, samozřejmě v rámci možností, které mu daná majetková třída dovozovala. Solónovo dílo se podařilo. Utvořil společenství, ve kterém každý jednotlivec usiloval o jeho dobro. Athénané v sobě probudili zájem o státní záležitosti a vytvořili si vztah ke své vlastní polis. Aristotelovým jazykem řečeno, každý Athénan se stal živočichem politickým („*zoon politikon*“).

Solónův model majetkových tříd se v Athénách udržel ještě dlouhá desetiletí po skončení jeho pobytu na politické scéně. Prozatím zůstával aktivní politický život otevřený jen pro nejhornější třídy, ale v budoucnu se budou postupně připojovat i třídy nižší.

2.1.3 Athénská tyranida

Asi je nám jasné, že Solónova semena demokracie nevzešla přes noc. Po skončení Solónova archonátu se o slovo stále hlásila na druhou kolej odsunutá aristokracie. Boj aristokratů o moc ale nabyl jiného rozměru. Aristokraté museli počítat nejen se svým protivníkem, ale i s dalšími členy „občanstva“ (*dému*), kteří díky Solónovi získali podíl na politickém životě. Aristokrat, který se tedy probíjoval k moci, již nebyl ve svém jednání zcela svobodný, ale odpovědný občanům, protože díky jejich pomoci se dostal k moci.⁴⁰ Nezapomínejme, že se bavíme o 6. století př. n. l. a Starověkému Řecku vládne fenomén zvaný raná řecká tyranida. Ani Athény nebyly výjimkou. Pokud se aristokrat skrze podporu lidu probil

³⁸ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 26.

³⁹ Od *timé* (ocenění) a *kratos* (moc).

⁴⁰ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 31-32.

k moci, byl jen krůček od toho, aby se ze zástupce lidu stal pánem lidu.⁴¹ Tento pán lidu se nazýval tyran.⁴²

Nastolení tyranidy v Athénách je spojeno se jménem Peisistratos. O převzetí vlády se pokusil hned třikrát. Poprvé (v letech 561/560) a podruhé (50. léta)⁴³ byl pokořen svými odpůrci. Třetí pokus (546) už byl úspěšný. Solónův systém byl nadále zachován a Peisistratos v podstatě stál vedle něj – lépe řečeno nad ním. I když bychom to u vládce s titulem „tyran“ nečekali, jeho vláda byla hodnocena veskrze pozitivně. Došlo k velkému rozmachu v hospodářské i kulturní oblasti.⁴⁴ Ke změně došlo až za vlády jeho synů. Vydržovali si nákladný dvůr a vládli vyloženě ve svůj prospěch. Nárůst nespokojenosti vedl k atentátu na jednoho z nich a o pár let později k definitivnímu svržení tyranidy. Rok 510 př. n. l. vstoupil do dějin jako důležitý mezník athénských dějin. Byl rokem vyhnání tyranů z Athén.

2.2 Athény v době demokracie

Nyní Athény vstoupily do období, které bychom mohli nazvat „století athénské demokracie“. Jedná se o 5. století př. n. l. Přesněji bychom tuto dobu mohli vymezit roky 508 až 404 př. n. l.⁴⁵ Z tohoto období vyniká zejména jméno Perikla – muže, který byl hlavní tváří Athén, které dosahovaly svých vrcholů, jak v rovině politické (demokratické), tak velmocenské. Zároveň nesmíme opomenout, že 5. století př. n. l. je vyplněno dvěma konflikty⁴⁶, přičemž jeden Athény posílil a druhý poškodil. V následujícím století už se athénská demokracie nikdy neobnovila v plném rozsahu.

2.2.1 Athény na prahu demokracie

Po roce 510 př. n. l. nastalo určité politické vakuum. Na politické výsluní se opět drala stará rodová aristokracie, ovšem chyběla jí opora. Bylo tomu necelých padesát let, co se

⁴¹ Tento postup nastolení tyranidy byl typický pro Athény, kde se otevřel politický prostor pro širší vrstvy. V jiných obcích byl zřejmě postup jednodušší.

⁴² Nechápejme slovo *tyran* v dnešním negativním smyslu, pro tehdejší obyvatele polis to byl člověk s určitou mírou popularity, od kterého si občané slibovali řád a pevnou politickou ruku. Ale pokud šlo o likvidaci jeho odpůrců, je dnešní chápání slova tyran zcela na místě.

⁴³ Peisistratos se rozhodl získat moc originálním způsobem. Snažil se rozšířit zvěst o tom, že jeho vládu nad Athénami si přeje sama bohyně Athéna.; OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971. s. 112.

⁴⁴ Stoupala produkce keramického nádobí; vznikla samostatná čtvrť hrnčířů zvaná Kerameikos; velký rozmach Athénina kultu, slavnosti *velké panathénaje*; razily se mince s podobiznou Athény, výstavba Athénina chrámu na Akropoli; doba zrodu řecké tragédie; OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971. s. 113-114.

⁴⁵ Rok 508 př. n. l. je pravděpodobným nástupem Kleisthena a jeho reform, rok 404 př. n. l. je koncem Peloponéské války.

⁴⁶ Řecko-perské války (492-449 př. n. l.) a Peloponéská válka (431-404 př. n. l.).

aristokraté téměř nepodíleli na politice, letitá tradice byla přerušena. Athéňané zjistili, že se bez aristokracie zcela obejdou. Po dvou letech politické vakuu vyplnil člověk jménem Kleisthenés – muž, který ač sám aristokratického původu, zasadil aristokracii poslední smrtící úder. Již bylo citelné, že athénští občané jsou politicky dospělí, ale stále jim chyběla „ústa“ a ta právě přišla.⁴⁷

I po Solónových reformách stále přetrvával systém tzv. rodových fýl neboli jednotek, ve kterých měly výsadní slovo urozené rodiny, jimž podléhali ostatní lidé (*démos*). Systém fungoval díky rodovým vazbám a prvku dědičnosti. A právě na tuto oblast Kleisthénés zacílil.⁴⁸ Jeho reformu také někdy najdeme pod označením *reforma fýl*. Cílem bylo nahradit uspořádání rodové čistě zeměpisným. Z původních čtyř rodových fýl vzniklo deset teritoriálních fýl. A aby rodové uspořádání bylo úplně vyřazeno ze hry, byla každá fýla složena ze třech *trittyí*, které byly zcela teritoriálně odlišné. Jednalo se o trittyi městskou, vnitrozemskou a přímořskou. Tudíž každá fýla v sobě nesla např. měšťana, venkovana a rybáře. Jinak řečeno jedna fýla reprezentovala „celou Attiku“. Nejnižší politickou jednotkou zůstal *démos* (z *démů* se skládaly trittye).⁴⁹ Ovšem až nyní jednotlivé *démy* nabyly politického významu. V původním politickém uspořádání byly politicky významné jen určité rodiny. Hlavní myšlenkou bylo vtáhnout do politického dění „všechny občany“ (nutno psát v uvozovkách, protože reálně se o všechny nejednalo). Občan se již neměl cítit jako závislý na aristokratickém domě, ale měl se považovat za příslušníka *dému*.⁵⁰

Nové rozdělení Attiky navždy zpřetrhalo vazby mezi aristokracií a athénským obyvatelstvem. V nově nastoleném pořádku bylo maximálně znemožněno, aby jedna fýla co do výjimečnosti vynikala nad druhou. Tím bylo docíleno rovnosti v nově vzniklé politické struktuře.⁵¹ Od Kleisthénovy reformy byl počet členů ve všech vysokých athénských úřadech násobkem desíti, tj. vždy minimálně jeden z každé fýly. Už jen z tohoto předpokladu je jasné, že na řízení obce se podílelo mnohem více mužů než v předcházejících dobách.

Athény si prošly radikální změnou, za kterou stál právě Kleisthénés. Zřejmě z tohoto důvodu se o něm často dočteme jako o otci athénské demokracie. Pravděpodobně ne náhodou tento zlom znamenal i vstup do nové dějinné epochy Athén. Archaické období se uzavřelo a započalo se období klasické nejen Athén, ale celého Starověkého Řecka. Archaická doba byla

⁴⁷ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 42.

⁴⁸ DE COULANGES, Fustel. Antická obec. Praha: Sofis, 1998. s. 286.

⁴⁹ BURIAN, Jan a OLIVA, Pavel. Civilizace starověkého Středomoří. Praha: Svoboda, 1984. s. 285.

⁵⁰ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 44.

⁵¹ Tomu se podrobně věnuje následující kapitola.

pro Athény dobou transformace od vlády aristokracie, přes tyranidu až po počátky demokracie. V klasických Athénách stále přetrvávaly nerovnosti mezi občany, ovšem politická práva měli již všichni rovná.⁵² Vrcholovou fází procesu demokratizace polis byla doba stratéga Perikla.⁵³

Doba Periklova nebyla utvářena jen tímto politickým géniem, nýbrž i dalšími vnějšími činiteli. Tím nejdůležitějším byl řecko-perský konflikt, ze kterého Athény vyšly jako vítězové. Athény měly podíl na ne jednom vítězství. Z těch nejnámějších uveďme bitvu u Marathónu (490 př. n. l.) nebo u Salamíny (480 př. n. l.). Je to též doba, kdy byla dotvořena demokratická politická struktura, které je věnována následující podkapitola.

2.2.2 Podoba a vývoj politických institucí

2.2.2.1 Ekklésia

Ekklésia byl vrcholný politický orgán. Česky bychom ho mohli označit jako lidový sněm. Reprezentoval moc zákonodárnou, výkonnou i soudní. Jednalo se o instituci, která v sobě ztělesňovala přímou demokracii. Zasedání se mohli účastnit všichni plnoprávní občané. Tato forma vlády je realizovatelná pouze na omezeném prostoru.⁵⁴ V případě Athén se jednalo o 30 000 až 40 000 politicky aktivních občanů.⁵⁵

Občan, který se chtěl účastnit ekklésie, musel splňovat několik podmínek. Musel být plnoletý, tj. osmnáctiletý. Do aktivní politiky ale vstupoval až ve dvaceti, protože mezi 18. a 20. rokem muži absolvovali vojenskou službu, takže i když již mohli, zasedání sněmu se neúčastnili.⁵⁶ Další podmínkou bylo, že otec občana musel být Athénan. Perikles tuto podmínku v roce 451 př. n. l. rozšířil na oba rodiče. Důvody tohoto zpřísnění zřejmě byly finanční. Protože politická aktivita byla časově náročná a nezbýval čas na zaměstnání, Perikles působení v politice finančně ohodnotil.⁵⁷

Podle Aristotelovy *Athénské ústavy* se sněm sešel až čtyřicetkrát ročně (tj. každých 9 dní).⁵⁸ Frekvence setkávání se mohla rok od roku lišit. Záleželo na řešené problematice. Sněm

⁵² Týkalo se jen těch, kteří politická práva měli.

⁵³ OLIVA, Pavel. *Zrození řecké civilizace*. Praha: Academia, 1976. s. 124-125.

⁵⁴ FLACELIÈRE, Robert. *Život v době Periklově*. Praha: Odeon, 1981. s. 33.; pro srovnání Attika měla 2600 čtverečních kilometrů, což je přibližná rozloha dnešního Lucemburska, menší polis by v dnešní Evropě odpovídaly San Marinu nebo Monaku. (OSBORNE, Robin. *Dějiny klasického Řecka*. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 79.)

⁵⁵ Jochen Bleicken uvádí rozmezí 30 000 - 35 000 (BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 192.); Robert Flacelière se kloní až ke 40 000 (FLACELIÈRE, Robert. *Život v době Periklově*. Praha: Odeon, 1981. s. 33.).

⁵⁶ BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 192.

⁵⁷ GRANT, Michael. *Klasické Řecko*. Praha: BB art, 2010. s. 91.

⁵⁸ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004. s. 58.

rozhodoval o výši daní a cel, o udělování občanství a jiných poct, o vysílání občanů do kolonií, o zákonech, vyhlášení války, volil nejvyšší úředníky nebo redigoval smlouvy s jinými obcemi. Je pochopitelné, že sněmu se vždy neúčastnili všichni, zejména obyvatelé z odlehlých koutů Attiky či osadníci v koloniích by se každých devět dnů těžko dostavovali, proto bylo ustanoveno hlasovací kvórum. Hranice byla nastavena na šest tisíc občanů.⁵⁹ Tento počet byl pro Athénany dostatečný, aby byl reprezentován „celý lid“. Běžná usnesení byla zveřejňována písemně na nabílených deskách. Pokud bylo rozhodnutí zvláště důležité, a tudíž hodno delšího uchování, bylo vytesáno do kamenné desky.⁶⁰

Program zasedání byl vyvěšován vždy na agoře několik dní předem. Občan musel dění v politice neustále monitorovat, protože termíny shromáždění nebyly pevně stanoveny. Existovaly dny, které byly předem vyloučeny, jako např. svátky (zejména ty, co souvisely s kultem bohyně Athény).⁶¹

O teorii fungování této politické instituce víme poměrně mnoho, ovšem o skutečné praxi víme pramálo. Zůstávají nám zatajeny zásadní otázky jako například, jak se zjišťovalo, zda byl sněm usnášení schopný? Jak celkově probíhala organizace takové masy lidí? Atd.

2.2.2.2 Búlé

Búlé někdy též označována jako rada pěti set. Podle antické tradice tato instituce měla již svou předchůdkyni z doby Solónova – radu čtyř set. Po zavedení Kleisthenovy reformy fýl došlo k patričním úpravám. Zastoupení fýl v radě mělo být rovnoměrné – z každé padesát členů, proto se celkový počet členů ustálil na pěti stech.⁶²

Zatímco ekklésia byla typickou ukázkou přímé demokracie, v případě rady búlé už se naopak přibližujeme demokracii zastupitelské. Rada měla své předsedy, kteří úřad drželi jednu desetinu roku (tj. cca 36 dní). Hlavní předseda rady se střídal každodenně. Měl u sebe vždy státní pečeť a klíče od budov a chrámů, v nichž byl uložen archiv a státní poklad.⁶³ Funkce byla zajímavá tím, že ji Athénan mohl zastávat jen jednou v životě, a to jeden den a jednu noc.⁶⁴

⁵⁹ Stanovení kvóra zřejmě mělo i praktické důvody. Shromáždění se původně konalo na tržišti (agoře), které později přestalo dostačovat. Zasedání bylo přesunuto na k tomu upravený pahorek Pnyx, jehož kapacita zřejmě odpovídala cca 6 000 přítomným. Prostor byl v dalších letech rozšiřován. Když byl o účast velký zájem, bylo nutné dohlížet na obměny, aby byla uspokojena politická práva všech, kdo o to stáli. (OSBORNE, Robin. Dějiny klasického Řecka. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 71.)

⁶⁰ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 34.

⁶¹ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 194.

⁶² CHARVÁT, Petr, MAREK, Václav, OLIVA PAVEL. Encyklopedie dějin starověku. Praha: Libri, 2008. s. 83.

⁶³ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 227.

⁶⁴ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 34.

Členové byli vybíráni z přihlášených kandidátů na základě losu. Kandidátů bylo méně, než bychom předpokládali. Na rozdíl od ekklésie, která se scházela přibližně v intervalech 9 dnů, bůle zasedala téměř každodenně. Členství bylo na jeden rok. Pro daného muže to tedy znamenalo věnovat se po dobu jednoho roku jen státním záležitostem. Osobní život ale i jiné pracovní povinnosti musely být odsunuty na vedlejší kolej. Z tohoto důvodu Perikles zavedl pro vylosované rentu. Renta činila pět obolů na den, což nebylo mnoho. Pro srovnání dobrý dělník si vydělal téměř dvojnásobek.⁶⁵

Rada fungovala jako určitý prostředník mezi vůlí lidu a konkrétními občany. Primární funkcí bylo připravovat program pro ekklésii. Předkládala návrhy, které poté shromáždění diskutovalo. Dále potvrzovala nově zvolené úředníky, vedla jednání s cizími obcemi nebo dohlížela na správu obecního majetku.⁶⁶

Rada bůle společně se shromážděním ekklésia tvořila gró athénské demokracie. Svědčí o tom fakt, že většina odhlasovaných zákonů začínala slovy „bylo rozhodnuto Radou a Lidem (tj. ekklésií)“.⁶⁷

2.2.2.3 Úřad archonta

Společně s radou areopag je úřad archonta nejstarším doloženým úřadem athénské polis. Původně byla délka jejich působení stanovena na deset let. Od počátku 6. století př. n. l. bylo funkční období zkráceno na jeden rok. Archontů bylo celkem devět. Každý měl trochu jiné pravomoci. Podle *archóna eponyma* se nazýval rok, *archón polemarchos* byl vrchním velitelem vojska, *archón basileus* měl na starosti náboženské záležitosti. Zbývajících šest se pohybovalo v oblasti soudnictví.⁶⁸

V 5. století př. n. l. byl úřad dosti oslaben. Pravomoci archontů přebíraly nově vzniklé demokratické instituce. Úřad ovšem nezanikl. Jeho existence po formální stránce přetrvávala dál. Počet archontů byl po Kleisthenově reformě fýl zvýšen na deset, aby se každý mohl věnovat záležitostem jedné fýly. Také již nebyli voleni, ale losováni. Předmětem jejich zájmu nadále zůstávala především oblast náboženství (náboženské slavnosti – zejména velké dionýsie, státní pohřby apod.).⁶⁹

⁶⁵ FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 38.

⁶⁶ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 34-35.

⁶⁷ OSBORNE, Robin. Dějiny klasického Řecka. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 71.

⁶⁸ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoyomenh, 2002. s. 23.

⁶⁹ FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 39.

2.2.2.4 Aeropag

Aeropag byl další z úřadů, který v době klasického Řecka již pozbýval na významu. Podobně jako v případě archonátu ani tento úřad nezanikl. Spíše jen ustoupil do pozadí. Rada se nazývala podle místa, kde sídlila. Jednalo se o pahorek zasvěcený bohu Areovi. Původně byla rada osazena čistě aristokraty. Byla tvořena bývalými archonty. Ti byli přirozeně příslušníky aristokracie. Změnou bylo až 5. století př. n. l., kdy archonté začali být určováni losem ze všech athénských občanů. To přispělo k tomu, že i tato čistě aristokratická rada se přetavila na demokratickou instituci. Kolem roku 462 př. n. l. byl aeropag zbaven moci. Díky dlouholeté tradici fungoval dále a byla mu částečně ponechána pravomoc soudit hrdelní trestné činy.⁷⁰

2.2.2.5 Úřad stratéga

Na základě Kleisthenovy ústavy bylo v Athénách voleno deset stratégů. Jejich počet odpovídal rozdělení Attiky na fýly – tedy jeden za každou fýlu.⁷¹ Jednalo se o jeden z váženějších úřadů, který zatlačil původní postavení archontů. Primárně se jednalo o funkci vyloženě vojenskou. Ostatně jak z názvu vyplývá, stratég byl člověk, který ovládá schopnost vojenského velení – jinak řečeno vojenskou strategii. Tento úřad velmi posílil vlivem řecko-perských válek. Jako příklad uvedu stratéga Miltiada, který se vyznamenal v bitvě u Marathónu. Poté se kompetence stratéga rozšířila z oblasti vojenské i na oblast politickou – a to jak vnitřní, tak zahraniční.⁷²

Stratégové byli vždy určováni volbou na dobu jednoho roku. V tomto případě nemohl být aplikován los. U stratéga byl kladen důraz na schopnosti a kompetence, což náhodná volba (často označována jako volba bohů), nemohla zaručit. Mohli být voleni opětovně a bez omezení. Pokud se daný stratég osvědčil, bylo i ve veřejném zájmu, aby se úřadu ujal znovu. Typickým příkladem byl Perikles.⁷³

2.2.2.6 Héliiaia

Vedle zákonodárné a výkonné moci disponovala athénská demokracie „nezávislou“ mocí soudní. Samozřejmě všechny tři složky se částečně slévaly v rámci ekklésie. Héliiaia byl nejvyšší lidový soud, který byl zaveden zřejmě již Solónovou reformou. Členem mohl být

⁷⁰ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 227-228.

⁷¹ CHARVÁT, Petr, MAREK, Václav, Oliva PAVEL. Encyklopedie dějin starověku. Praha: Libri, 2008. s. 447.

⁷² OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 35.

⁷³ FLACELIÈRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 39.

každý athénský občan. Počet opět odpovídal Kleisthenově reformě fýl. Jednalo se o šest set mužů z každé fýly, tedy šest tisíc celkem.⁷⁴

Původně měla široké soudní pravomoci rada areopag, ta ale za Perikla ztratila veškerou politickou moc. Nadále jí zůstala jen oblast nejtěžších zločinů, např. vražd. Ostatní soudní kompetence přešly na lidový soud hélíaiia. Věková hranice pro tento úřad byla třicet let. Pokud si Athéňan přál stát se členem, bylo maximálně pravděpodobné, že se mu to splnilo. Volba probíhala prostřednictvím losu. Losovalo se ze seznamu kandidátů z jednotlivých démů. Počet soudců za jeden démos byl přímo úměrný počtu jeho obyvatel.

Hélíaiia měla různé soudní sbory. Nejčastěji porota čítala pět set jedna členů. Porot mohlo fungovat i několik současně.⁷⁵

Samozřejmě si tento soudní systém nemůžeme představovat jako dnešní soudnictví. Soudci rozhodně nebyli odborníky na právo. Kandidáti, ze kterých se losovalo, v podstatě museli splnit jen dvě podmínky – věkovou hranici a athénské občanství. Tato skutečnost zřejmě byla vyvažována vysokým počtem „soudců“. Pokud byl některý občan zaujatý, jeho názor byl přebyt ostatními.⁷⁶

2.2.3 Principy demokracie

Athénskou demokracii nelze měřit stejným metrem jako demokracii dnešní. Kdybychom vedle sebe postavili Athéňana z 5. století př. n. l. a Evropana z 21. století, zcela jistě by se v názoru na demokracii neshodli. Evropan by zřejmě neměl pochopení pro stát, který se prezentuje jako demokratický, avšak podstatná část občanů vůbec žádná politická práva nemá. Naopak Athéňan by dnešnímu Evropanovi vyčetl, že se o chod státu stará jen jednou či dvakrát do roka prostřednictvím voleb, ke kterým vlastně ani nemá povinnost jít.

Na jakých principech tedy athénská demokracie stála? A v čem je zcela odlišná od té dnešní?

Předně je třeba si říci, že i když se na chodu státu podílelo poměrně velké množství lidí, byl to pořád zlomek vůči všem lidem žijícím v Attice. Jak už bylo řečeno, občanů neboli těch, kteří měli politický vliv bylo cca čtyřicet tisíc. Dalších dvacet tisíc tvořili tzv. metoikové, což byli cizinci, kteří se usadili v athénské polis. K cizincům byly Athény dost liberální, jiné státy

⁷⁴ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 35.

⁷⁵ FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 243-244.

⁷⁶ Náš právní systém má své kořeny jednoznačně v antice. Rozhodně se nejedná o řecký nýbrž římský model.

jako například Sparta je vyháněly. Když k těmto dvěma skupinám obyvatel přičteme jejich ženy a děti, dojdeme k výsledku, že svobodných obyvatel bylo zhruba dvě stě tisíc. Poslední skupinou byli nesvobodní otroci, jejichž počet se odhaduje až na tři sta tisíc.⁷⁷

Z těchto čísel je nám asi jasné, proč bývá athénská demokracie nazývána demokracií otrokářskou. Řekové totiž považovali fyzickou práci za podřadnou. Svobodnému Řekovi naopak náležely záležitosti politické a filosofické. Aby stát mohl ekonomicky fungovat, byla nutná přítomnost pracujícího lidu. Tuto skupinu tvořili metoikové a zejména otroci.

Otrok byl majetkem svého pána. Hlavním rysem jeho života byla osobní nesvoboda. Athéňané si ovšem uvědomovali, že stejně jako oni i otrok má lidský původ, proto byl nazýván „majetkem mající duši“. To mu zajišťovalo, že s ním nebude nakládáno jako s věcí. Pán se nesměl na svém „živém majetku“ dopouštět násilí. Pokud došlo k usmrcení otroka, soud to řešil jako zabití, které bylo trestáno vyhnanstvím (vraždy byly trestány smrtí).⁷⁸

Stejně jako otroci a metoikové, ani ženy neměly v Athénách politická práva. Hlavním působištěm athénské ženy byla domácnost. Muž se na chodu domácnosti podílel minimálně, protože byl politicky vytížen mimo své bydliště. Díky tomu měla žena v domě slušné pravomoci. Pro své otroky byla v roli paní. Zde ale veškerá ženská svoboda končila. V ženské otázce byly Athény velmi přísné, dokonce přísnější než Sparta. Athény se řídily heslem: „Poctivá žena patří do domácnosti, lehká žena na ulici“. Manžela ji určovali rodiče. Primárním důvodem sňatku bylo zplodit mužského potomka – plnoprávného Athéňana.⁷⁹

Jedním z hlavních principů athénské demokracie bylo losování. Princip, který je dnes naprosto marginální, ale v tomto případě byl dominantní. Athény proces losování dotáhly k dokonalosti. Losovalo se pomocí fazolí. Jména kandidátů se vložila do jedné urny a fazole do druhé. Pak se najednou tahalo jméno a fazole. Pokud byla fazole bílá, byl kandidát zvolen, pokud černá, tak zvolen nebyl. Tahání probíhalo, dokud nebyl potřebný počet zvolených.⁸⁰ Každý občan si mohl vyzkoušet mít podíl na vedení státu. Zejména šlo o radu pěti set, do které

⁷⁷ FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 49.

⁷⁸ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoyomenh, 2002. s. 108-109.

⁷⁹ FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 50-53.

⁸⁰ Česká televize [online]. Vzestup civilizace: Jak Řekové změnili svět. Dostupné na: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12459604877-vzestup-civilizace/219382566740001-jak-rekove-zmenili-svet/> [cit.2020-02-15].

se každý rok losovalo pět set nových členů. Rada měla i svého prezidenta, který byl v úřadu jeden den. Každý, kdo si to přál, mohl fakticky být mezi nejvyššími představiteli státu.⁸¹

Stejně tak bylo losování výhodné pro soudnictví. I když vylosovaný zřejmě nebyl profesionální právník, bylo téměř jisté, že nebude zkorumpovaný. Nešlo totiž předpovídat, kdo a kdy se soudcem stane.

Přímá demokracie šla též ruku v ruce s uměním řečnictví. Řečník musel zaujmout, ale zároveň se nesměl okoukat a ani se znelíbit. V těchto mantinelech uměl skvěle balancovat Perikles. To vedlo k jeho opakovanému volení do funkce stratéga. Další hlavní náplní přímé demokracie byla diskuse a následné hlasování.⁸² Je pochopitelné, jak musely být tyto procesy náročné, proto byla velmi důležitá role pořadatelů. Mnohdy trvalo zasedání od východu do západu slunce. Je zcela pochopitelné, proč si někteří Athéňané brali na sněm pytle s potravinami.⁸³

Každý, ať byl určen volbou nebo losem, musel před nástupem do úřadu projít přezkoumáním své osobní způsobilosti. Tento postup se nazýval *dokimasia* („prověrka“). Úkol prováděla předešlá rada nebo soud. Jak tedy bylo zjišťováno, zda byl kandidát dobrý demokrat? Byly mu pokládány otázky ze třech oblastí. Za prvé z oblasti rodiny – zda je matka i otec občanem athénské polis. Také se zkoumala místa posledního odpočinku předků, to mohlo prokázat dlouhodobý pobyt rodiny v Attice. Za druhé náboženství – zda člen obce dodržuje kult bohů, zejména Apollóna a Dia. A konečně za třetí poslušnost vůči státu – zda dotyčný platí daně a účastnil se vojenského tažení, pokud k tomu byl povolán. Veškerá tvrzení musela být podložena svědky a proti rozhodnutí se nešlo odvolat. V praxi se zřejmě jednalo o zcela rutinní postup, když vezmeme v úvahu, jak velký počet lidí musel „prověrkou“ projít. Tento systém zaručeně nebyl zcela nepropustný, spíše se spoléhalo na to, že se už předem dotyční prověrky zaleknou a o funkci se ucházet nebudou. Samozřejmě se přesně neví, kdo za zřízením tohoto systému stojí, ale převážně dominuje spojení s Kleisthenem.⁸⁴

Dalším prvkem athénské demokracie byl ostrakismus (od řec. *ostrakon* neboli střep). Jednalo se o specifický lidový soud, který byl funkční patrně od dob Kleisthena. O konání či nekonání soudu každoročně rozhodovala ekklésia. V kladném případě byli občané svoláni

⁸¹ FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 39.

⁸² OSBORNE, Robin. Dějiny klasického Řecka. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 70.

⁸³ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 194.; FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 38.

⁸⁴ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 327-329.

znovu a měli hlasovat o nepříteli obce. Každý mohl na střepinu napsat jméno člověka, který mu připadal jako hrozba pro demokracii. Jaké bylo kvórum v tomto případě není známo. Zřejmě bylo stejné jako v případě ekklesie, tudíž 6000 přítomných. K odsouzení byla potřeba prostá většina. Proč zrovna střepiny? Šlo o čistě praktické důvody. Dnes bychom mohli použít slovo recyklace neboli znovuvyžití již jednou použitého materiálu. Dodnes najdeme v athénských muzeích různé ukázky střepů se jmény předních athénských politiků, i těch úspěšných jako například Perikles.⁸⁵ Ostrakizovaný občan byl poslán do vyhnanství na deset let. Ostrakismus stál mimo athénské trestní právo. Rozhodnutí bylo okamžitě účinné, aniž by došlo k vysvětlení či prošetření.⁸⁶

Hlavním cílem demokracie bylo oslabit centralizovanou vládní moc, která by vycházela od jednoho nebo od skupiny politiků. Demokracie stála na velmi složitém přerozdělení této moci mezi velký počet občanů. Takový systém se nemusel setkat s porozuměním. Systém se zdál „bezhlavý“, neměl centrální „hlavu“. V případě přímé demokracie žádná centrální osobnost nebyla přípustná. Z historického vývoje vyplývá, že i přes tuto skutečnost tyto osobnosti („hlavy“) stejně existovaly. Těžko bychom asi znali konkrétní jména Solónů či Kleisthenů, kdyby byli jen řadovými athénskými občany, jak si to přímá demokracie žádá. V 5. století př. n. l. zvláště vynikal úřad stratéga. Další jméno, které mezi ostatními dost vyčnívalo, byl Perikles. Ten byl do úřadu stratéga volen opakovaně po dobu patnácti let. Dokázal si na úřadu stratéga vybudovat v podstatě vládu. Můžeme zde spatřovat oligarchický prvek v demokratickém zřízení.⁸⁷ I tak je tato doba označována jako vrchol athénské demokracie. Perikles, i když byl hlavou demokracie, nenechal se mocí ovlivnit. Vládl jako první mezi rovnými. Byl oceňován za svou nezištnost, a že nepřipravil lid o svobodu.⁸⁸ Existuje i další domněnka, která je v rozporu s ideální přímou demokracií. Bleicken se zmiňuje, že hlavní slovo v lidovém shromáždění měly zájmové skupiny zejména z vyšších vrstev. Váha hlasu rolníků a dalších méně vzdělaných tímto rapidně klesala. K potvrzení či vyvrácení této hypotézy zatím nedošlo.⁸⁹

Jeden z posledních bodů, který přispěl k upevnění přímé demokracie v Athénách, bylo zavedení státních rent. Za touto reformou stál opět již několikrát zmíněný Perikles. Dá se

⁸⁵ Současné archeologické nálezy evidují cca 11 000 ostrak (střepin), na nichž je téměř 140 jmen.; ARISTOTELES. Athénská ústava. Praha: Arista, 2004. s. 113.

⁸⁶ CHARVÁT, Petr, MAREK, Václav, OLIVA PAVEL. Encyklopedie dějin starověku. Praha: Libri, 2008. s. 319-320.

⁸⁷ OSBORNE, Robin. Dějiny klasického Řecka. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 74-75.

⁸⁸ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 35.

⁸⁹ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoyomenh, 2002. s. 599.

předpokládat, že do roku 439 př. n. l. pobírali všichni volení představitelé státu finanční příspěvek. Tento krok umožnil i těm nejchudším participaci na moci. Ať už Perikles vystupoval jako demokrat či oligarcha, jeho doba byla jednoznačně vrcholem demokracie. Po jeho smrti demokratičnost státu nabrala sestupnou tendenci, kterou se již nepodařilo zvrátit.

Po přečtení této podkapitoly je pochopitelné, že téma athénské demokracie rozhodně není tak černobílé, jak bývá někdy prezentováno. Logicky vyvstává otázka, jak moc byla athénská demokracie demokratická? A jak moc naplňovala definici přímé demokracie? Robert Flacelière, který ve své knize rozebírá dobu Periklovu, jednu z kapitol nazval „Demokracie nebo aristokracie?“⁹⁰ Vzhledem k tomu, že se nám tato doba neustále časově vzdaluje, zřejmě na tyto otázky již nebude přesně zodpovězeno.

2.2.4 Oslabování demokracie

Politický systém jednotlivých poleis byl velmi nestálý a často se měnil. I athénská demokracie se po čase začala vyčerpávat. Proces urychlily dvě zásadní události. Za prvé vypuknutí peloponéské války. Periklova doba nebyla jen dobou vrcholící přímé demokracie, ale i imperialismu. Athény vytvořily athénský námořní spolek, který pojal značnou část řeckých poleis. Toto vychýlení mocenské rovnováhy začalo velice znepokojovat hlavního athénského rivala Spartu. Sparta jako protiváhu založila peloponéský spolek. V tuto chvíli byly v podstatě karty rozdány. Převážná část Řecka byla rozdělena na dvě nepřátelená uskupení.⁹¹ Válka vypukla roku 431 př. n. l. První spartské útoky směřovaly na území Attiky. Veškeré obyvatelstvo bylo sestěhováno za athénské hradby, což bylo příčinou druhé zásadní události, která přispěla k oslabení demokracie. Velká kumulace lidí na jednom místě se stala podhoubím epidemické choroby (snad tyfus). Během dvou let obec zaznamenala značný úbytek obyvatel, což snížilo její bojeschopnost. Roku 429 př. n. l. chorobě podlehl i samotný Perikles. U občanů se začal objevovat hněv a nespokojenost. Demokracie se v době války ukázala jako selhávající a sílily hlasy po radikální válečné politice. Tváří nového politického proudu se stal Kleón.⁹²

Kleón, coby Periklův nástupce, znamenal pro athénskou demokracii velký zlom. Aristoteles o něm prohlásil, že zkazil lid svými vášnivými projevy.⁹³ S Kleónem vstoupila

⁹⁰ FLACELIÈRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 49.

⁹¹ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 39.

⁹² Tamtéž, s. 39.

⁹³ ARISTOTELES. Athénská ústava. Praha: Arista, 2004. s. 46.

do Athén demagogie. S váženými muži si nerozuměl, proto směřoval k „vůdci“ který se opírá o masu občanů. Athény začal opouštět zájem o politiku.⁹⁴

První výrazný šrám demokracie utrpěla v roce 411 př. n. l. Moc se začala kumulovat v rukou výrazných řečníků a brzy došlo k převratu. Demokratické instituce byly rozpuštěny a někteří demokraté dokonce vražděni. Athény se staly oligarchií. Nové vládě nedůvěřovaly další poleis bojující na athénské straně. Oligarchie se tedy znovu začala přetavovat v demokracii. Stability už dosaženo ale nebylo. Peloponéská válka skončila roku 404 př. n. l. athénskou prohrou. Nestabilní demokracie byla opět svržena, tentokrát vnějším zásahem Sparty. Nastoupila opět oligarchie. Protože doba byla doprovázena terorem, vžilo se pro tuto oligarchii označení vláda třiceti tyranů.⁹⁵

Další faktor, který athénskou demokracii ohrožoval, vznikl paradoxně v době největší prosperity, a to byl počet jejích obyvatel, který rostl. Přesná čísla samozřejmě nemáme, ale bylo jasné, že přímá demokracie se dá realizovat jen v menším měřítku. Například sousední Perská říše byla despocií. Její velikost jí ale jiné státní zřízení ani nedovolovala. I Athény svou velikostí překročily určitou mez. Část lidí začalo zanedbávat své občanské povinnosti. Zároveň vznikly i sociální rozdíly. Jednota obce se začala štěpit na dvě obce. Vznikla obec bohatých, kterým začínalo vadit, že obci vládne většina chudých. Není náhoda, že právě obec bohatých podpořila vládu třiceti tyranů.⁹⁶

Demokracie byla oslabena, nikoliv však zlikvidována. O zakořenění demokratických principů svědčí následující fakt. Většina místních úřadů byla obsazována losem. Bez losování by pro Athénana nemohla existovat demokracie. Snaha tuto tradici přetnout se objevila při oligarchickém převratu 411 př. n. l. i za vlády třiceti tyranů (404/403 př. n. l.). Ani jednou se losování nezdařilo odstranit, Athéňané ho vždy obratem znovu zavedli.⁹⁷

Zatímco z řecko-perských válek Athény vyšly vstříc svému zlatému věku posilněny vítězstvím, výsledek peloponéské války způsobil efekt zcela opačný.

⁹⁴ BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 601.

⁹⁵ OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. s. 51.

⁹⁶ DAHL, Robert A. Demokracie a její kritici. Praha: Victoria Publishing, 1995. s. 20.

⁹⁷ Los nebyl chápán jako pouhá náhoda, ale božské znamení.; BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 319.

Zájem občanů o správu státu sice procházel určitou krizí, ale rozhodně nezanikal. Až do rozhodující bitvy u Chairóneie (338 př. n. l.)⁹⁸ bylo na Athéňana, který se k politice stavěl zády, hleděno skrz prsty. Takovýto člověk musel čelit ostré kritice veřejného mínění. S příchodem makedonské nadvlády začal zájem o politiku postupně klesat. Lidé ustupovali od veřejných záležitostí a začali preferovat pasivní existenci. I nové helenistické myšlení bylo spíše apolitické.⁹⁹

⁹⁸ Rozhodující bitva, která ukončila samostatnou existenci řeckých poleis. O rok později byly řecké obce sloučeny do korintského spolku, který byl řízen makedonskou nadvládou. Bitva je brána jako historický mezník – končí klasické období řeckých dějin a začíná období helénismu.

⁹⁹ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 388.

3 PLATÓN

3.1 Život

Platónův život byl velice pestrý, což bylo také ovlivněno bouřlivou dobou, ve které žil. Tato práce je věnována především Athénám a přímé demokracii, proto se v Platónově životě zaměřím na okamžiky, které souvisí především s jeho politickým smýšlením a pobytem v Athénách. Teorii idejí a další spíše nepolitická témata zmíním jen okrajově.

Platón se narodil roku 427 př. n. l. Občansky příslušel k Athénám. Jeho rodištěm byl údajně ostrov Aigina, který byl součástí jedné z deseti athénských fýl.¹⁰⁰ Jeho původ byl aristokratický a v tomto duchu byl také vychováván. Vznešený původ měl jak ze strany otce, tak ze strany matky. Podle rodové tradice rodokmen jeho otce sahal až k posledním attickým králům. Matčín rodokmen dokonce sahal až k významnému athénskému zákonodárci Solónovi. Zajímavé je, že na toto rodové propojení sám Platón upozorňuje v dialozích *Charmidés* a *Timaios*¹⁰¹, i když to byl právě Solón, který položil první základní kámen demokracie v Athénách – demokracie, kterou Platón později kritizuje. Dále v matčině příbuzenstvu figuroval jakýsi Kritias, athénský politický činitel a později tyran.

Již od raných let byl v Platónovi utvrzován fakt, že náleží do vyšší společnosti, a že má býti na svůj původ hrdý. To nešlo úplně ruku v ruce s tehdejší athénským politickým zřízením, které prosazovalo, že všichni občané jsou si rovni. Už zde můžeme pozorovat první vlivy na Platónovo myšlení. Tato raná výchova mladého Athéňana implikovala, že Platón se zřejmě nestane stoupencem athénské demokratické myšlenky, ba naopak.

Prvních dvacet let svého života zakoušel politické dění čistě ve válečném stavu. V průběhu jeho dětství i rané dospělosti byly Athény neustále zapojeny do trvající peloponéské války. Žil v Athénách, které už jen vzpomínaly na velmocenskou pozici, kterou držely za Perikla. Byl svědkem neklidu, hladomoru a prvních protidemokratických převratů. Platónovi bylo dvacet čtyři let, když válka skončila. Víra v demokracii byla nalomena. Vítězná Sparta ustanovila vládu třiceti tyranů, která byla vedena dvěma Platónovými strýci (Kritias, Charmidés). Oba přišli o život s návratem demokracie. Ovšem umírání Platónových blízkých ještě nebylo u konce. O pár let později byl odsouzen k trestu smrti jeho milovaný učitel

¹⁰⁰ Některé zdroje uvádí, že jeho rodištěm byly přímo Athény.; ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 176.

¹⁰¹ POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřítelé I. Praha: Oikoyomenh, 2011. s. 31-32.

Sokrates. Jeho obliba je viditelná už jen z četného obsazování v dialozích. Sám Platón se v Athénách ocitl v nebezpečí, proto je s dalšími Sokratovými posluchači opouští.¹⁰²

Sokrates sehrál v jeho životě zásadní roli. Byl to právě on, který stvořil Platóna, kterého dnes známe. Nebýt jeho vlivu, mladý aristokrat by se vydal cestou, kterou mu ukazovala jeho rodina, zejména jeho strýc Kritias, který v něm viděl budoucího činného politika. Mladý Platón tomuto naléhání ale nakonec odolal a svou duší přilnul k plebejskému učiteli Sokratovi. Najednou se mu začal otevírat nový pohled na svět.¹⁰³

Roku 399 př. n. l. byl Sokrates obžalován za zavádění nových božstev a kažení mládeže. Rozsudek ho odsoudil k smrti. Byl to důkaz toho, jak byla obnovená demokracie citlivá na vše, co se jí zdálo nepřátelské. To byla pro Platóna poslední kapka. Ztrátu svého milovaného učitele obnovené athénské demokracii nikdy neodpustil.

Léta 404/403 až 399 př. n. l. byla pro Athény i samotného Platóna velkým mezníkem. Stále více vyvstávala otázka, jak v athénské polis obnovit stabilitu a vyvést ji z krize. Je pravděpodobné, že právě v této době se v Platónově mysli začíná rodit koncepce ideálního státu, kterému se budu podrobněji věnovat níže. Válka skončená porážkou Athén, smrt strýce Kritia a učitele Sokrata byly zkušenosti Platónova mládí, které si nesl s sebou, když Athény opouštěl.¹⁰⁴ Následující léta Platón cestuje. Navštívil Egypt, kde byl uchvácen uspořádáním společnosti, dělbu práce a disciplínou. Dále údajně doputoval až na Dálný východ, kde se seznamoval s moudrostí starých Indů. Svou pouť zakončil v řeckých koloniích, jako byla jižní Itálie a Sicílie.¹⁰⁵ Centrem tehdejší řecké Itálie byly Syrakusy. V době Platónova příchodu zde vládnul tyran Dionysios. Zde se Platón poprvé pokusil aplikovat své politicko-filosofické názory do praxe. Mezi tyranem a filosofem však došlo k vzájemnému nepochopení. Dionysios nerozuměl Platónovi, stejně jako Platón nerozuměl Dionysiovi. Celé situaci ani nepomohlo to, že se Platón sblížil (zřejmě i dost důvěrně) s tyranovým rádcem a příbuzným Diónem.¹⁰⁶ Dión už byl Platónovým myšlenkám otevřený daleko více. Vládce Dionysios v tomto začal spatřovat přípravu státního převratu. Stejně jako předtím v Athénách, nyní i na Sicílii přestalo být pro Platóna bezpečno. Vše vrcholilo Platónovým zajetím a prodáním do otroctví. Naštěstí se jeho athénští stoupenci složili na jeho vykoupení a roku 387 př. n. l. nachází své útočiště opět

¹⁰² POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. s. 31.

¹⁰³ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 62-63.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 67.

¹⁰⁵ STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filozofie. Praha: Zvon, 1991. s. 116.

¹⁰⁶ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 90.

v Athénách.¹⁰⁷ Čtyřicetiletý vyzrálý Platón plný zkušeností začíná na svět přivádět své stěžejní dílo *Politea* (česky *Ústava*). V textu se odráží zkušenosti z raných athénských let ale i Egypta a zejména ze Sicílie.

Na athénskou politiku rezignoval již před dvaceti lety, když Athény opouštěl. Rozhodl se, že bude aspoň ovlivňovat výchovu budoucích politiků. K těmto účelům zakládá svou školu nazvanou Akademie (podle majitele pozemku Heróda Akadéma).¹⁰⁸

Rozhodně v Platónově Akademii nemůžeme vidět školu v dnešním slova smyslu. Dnes by Akademie zřejmě měla rys současných společenských a literárních klubů. Společníci zde zůstávali, jak dlouho chtěli (například Aristoteles zde strávil 20 let). Program „výuky“ nikdy nebyl nalezen, protože zřejmě ani neexistoval. Podkladem pro debaty zřejmě byly Platónovy dialogy. Tamější družná společnost byla neženatému Platónovi alternativou rodinného života. Proto také v *Ústavě* snadno obětuje rodinu na úkor obce.¹⁰⁹

V následujících letech pravděpodobně vykonal ještě několik cest do sicilských Syrakus. Jeho přítomnost si dokonce vyžádal nástupce tyrana Dionysia, Dionysios II.¹¹⁰ Stát se ale brzy dostává do politické nestability. Na tyranidu začal útočit reformně naladěný Platónův přítel Dión. Platónova naděje aplikovat své myšlenky byla opět rychle uhašena.¹¹¹

Roku 354 př. n. l. utrpěl Platónův život další krutou ránu, když se dozvěděl, že jeho přítel Dión byl v Syrakusách zavražděn.¹¹² Filosof si začal stále více uvědomovat, jak velká propast je mezi myšlenkou a realitou.

Po této bolestné události na Syrakusy zanevřel. Nyní své pozorování zaměřil pouze na Athény. Účastnit politického života se ale nikdy nehodlal. Řídil se podle své zásady, že nemá cenu léčit něco, co je nevléčitelné. Navíc nikdy nedokázal odloučit vinu Sokratovy smrti od demokratické ústavy.¹¹³

Závěrečnou syntézu svého politického vědění umístil Platón do *Zákonů*. Poté co ke své ideální obci z *Ústavy* přičetl své syrakuské zkušenosti, rozhodl se vedle obce dokonalé postavit

¹⁰⁷ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 178.; FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 45.

¹⁰⁸ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 22-23.

¹⁰⁹ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 101-103.

¹¹⁰ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl III (Filosofie). Praha: Nová Akropolis, 2014. s. 548.

¹¹¹ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 179.

¹¹² NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 135.

¹¹³ Tamtéž, s. 149-150.

obec možnou. Když roku 347 př. n. l. dosáhl věku 80 let, zemřel. Smrti se samozřejmě nebál, protože jak z jeho myšlenek vyplývá: Člověk s filosofickým výcvikem je na smrt připraven.¹¹⁴

3.2 Platón jako politický myslitel

Platón rozhodně nebyl apolitickým myslitelem. Názory na společnost a stát měly v jeho filosofickém systému své vyhrazené místo. Jak předchozí kapitola prozrazuje, sám bedlivě vnímal a sledoval společensko-politické pohyby, jak ve své athénské domovině, tak v cizích krajinách, které osobně navštívil. Toto pozorování Platóna utvrzovalo stále více v tom, že všechna státní (městská) zřízení měla více či méně negativ. Proto Platón přišel se státem, který všechna ona negativa eliminuje. Jinými slovy jeho stát je státem ideálním. Všechny ostatní typy států jsou mu více či méně vzdálené. Politické myšlení je zcela svázáno s platónským filosofickým systémem, který pracuje s existencí dvou světů – světa idejí a reálného světa. Ideální je vždy ostře stavěno proti empirické skutečnosti.¹¹⁵

Většinu svých politických názorů Platón vtiskl do děl s příznačnými názvy *Ústava* (*Politeia*) a *Zákony* (*Nomoi*). Protiklad ideálu a empirie vyniká zejména v *Ústavě. Zákony*, které Platón sepsal v pozdním stáří, už na problematiku nahlíží smířlivějším a kompromisnějším pohledem. V obou dílech se mimo jiné věnuje i hierarchii tzv. negativním typům státních zřízení. Mezi těmito typy najdeme i demokracii.¹¹⁶

3.3 Pohled na demokracii

Ve své klasifikaci forem států se Platón věnuje čtyřem formám negativních států – timokracii, oligarchii, demokracii a tyranii. Formy států jsou řazeny od lepších po nejhorší.

První Platón uvádí timokracii – vládu ctižádostivých. Timokratická ústava je „*smíšená ze zlého a dobrého*.“¹¹⁷ Bohužel časem to zlé, v duších vládců převáží (například špatnou výchovou). Začnou být lakomí a prahnoucí po bohatství.

¹¹⁴ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013, s. 163-164.

¹¹⁵ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 231.

¹¹⁶ Platónovo hodnocení demokracie detailněji přiblížím v následující kapitole.

¹¹⁷ PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 308.

Jakmile se hlavní oblastí zájmu vládců stane bohatství, již hovoříme o oligarchii. Oligarchická ústava je založena na rozdílech jmění. Bohatí vládnou a chudým je vláda odpírána.¹¹⁸ Bohatí jsou stále více nenasytní. Aby si zajistili ještě větší příjmy, překrucují zákony. Sociální nůžky se stále více otevírají. Platónovými slovy: „...*takováto obec není jedna, nýbrž nutně dvě, jedna chudých, druhá boháčů, usazených na témže místě...*“¹¹⁹ Majetek se stal podmínkou účasti na vládnutí. Jakmile napětí mezi bohatými a chudými vyeskaluje, dojde k převratu a chudí toužící po moci se chopí vlády.

Nyní již přicházíme k třetí fázi Platónova politického vývoje. Nastává moment, kdy se vlády chopí chudá nevzdělaná lůza. Nastupuje demokracie.¹²⁰ Vzhledem k zaměření této práce, se demokracii budu věnovat o něco podrobněji. Zrodem demokracie je podle Platóna krveprolití. Oligarchie je rozvrácena občanskou válkou, jejímž výsledkem je zplazení demokracie.¹²¹ „*Demokracie vzniká, když chudí zvítězí a z přívrženců druhé strany jedny pobijí, jiné vyženou z obce a zbylým dají rovné právo v občanském životě i v úřadech.*“¹²² Už od počátku je vlastně demokracie odsouzena k zániku, protože spor mezi bohatými a chudými neutichl, ba naopak v demokracii se ještě zostřil. Občanská válka nezpůsobila nic jiného než, že se obrátila karta vládnutí. Jinými slovy moc se pouze přesunula z rukou menšiny do rukou většiny. Tento přesun nezpůsobil vyřešení sociálního napětí, které musí demokracii zákonitě zlikvidovat. Nefungování demokracie ještě doplňuje prostá lůza, která je neznalá vládnutí a přístup k moci bere jen jako možnost obohacení.¹²³ Z Platónova líčení vyplývá, že demokracie je neudržitelná.

Kde se vzala Platónova kritika demokracie? Z popisu jeho života již víme, že jeho rodištěm byla athénská polis. Narodil se jen tři roky poté, co zemřela hlavní ikona athénské demokracie – Perikles. Není pochyb o tom, že první léta svého života prožíval v Athénách, které stále žily z odkazu svého nejúspěšnějšího stratéga. Bohužel skutečnou genezi Platónova myšlení již zřejmě nikdy nezjistíme. Můžeme pouze bilancovat nad určitými ovlivňujícími faktory, jak už bylo zmíněno v kapitole o Platónově životě.

I modernější autoři jako Karl Raimund Popper konstatují, že postoj, který v Platónovi k demokracii vyrostl, byl silně nepřátelský. Popper doslova píše že: „*Platónův popis*

¹¹⁸ PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 311.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 313.

¹²⁰ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 27.

¹²¹ POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. s. 52.

¹²² PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 319-320.

¹²³ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 233.

*demokracie je živou, avšak silně nepřátelskou a nespravedlivou parodií politického života Athén a demokratického vyznání, ...*¹²⁴ Demokraté jsou vykresleni jako rozmařilci, skrblicí, drzouni, lidé neuznávající zákon a nestoudníci. Nezajímá je nic jiného než touha po radovánkách a uspokojení svých vlastních tužeb.¹²⁵ Popper dodává, že tento Platónův popis je brilantním kouskem politické propagandy a můžeme se jen domnívat, kolik škody jeho jedovaté spisy napáchaly.¹²⁶ Samozřejmě že Popper nemá důkazy o tom, jaký dosah Platónovy myšlenky měly, ale jeho hypotéza je celkem logická. Platón byl vedoucím Akademie a přinejmenším na své studenty jistě vliv měl. Navíc hovoříme o době, kdy ověřování informací nebylo snadnou záležitostí, takže se dá předpokládat, že většina posluchačů důvěřovala svému učiteli. Popper tvrdí, že vydáním *Ústavy* Platón odsoudil svou rodnou polis.

Ve svém výkladu o vývoji své fiktivní polis se Platón zřejmě inspiroval svým předchůdcem Hesiodem a jeho „pesimistickým zákonem vývoje“. Byl to právě on, který první zapsal myšlenku, že dějiny směřují od lepšího k horšímu. Zdá se, že s touto tezí se Platón plně ztotožňuje.¹²⁷

Demokratická ústava je pro Platóna ústava bez tváře. Nemá žádný řád a postrádá výrazné osobnosti. Pro svou volnost v sobě chová všechny druhy ústav. Výsledkem je ústava bezcharakterní, zářící barvami všech ústav ostatních.¹²⁸ Volnost a přemrštěná svoboda je to, co obci ubližuje. Platón tvrdí, že demokratická obec neustále žízni po svobodě, avšak svobodu rozlévají špatní čišníci. Následkem je svobodou opilá obec, která v opilosti trestá své správce, a tak hubí sama sebe.¹²⁹ Obec s takovouto ústavou nikdy nedocílí hospodářských a mravních hodnot. Tudiž bude odsouzena k věčné nestabilitě a převratům.¹³⁰ Sama demokracie už v sobě nese zárodek tyranidy. Tatáž nemoc, která zahubila oligarchii, ještě více nakazí demokracii. Stačí, aby schopný jedinec využil stále přítomného sporu bohatých a chudých. Lid, který prožívá jednu válku za druhou, brzy pocítí trvalou potřebu vůdce. Takto se z demokracie stane nejhorší forma vlády – tyranie. Čím více je ústava vzdálenější Platónovu ideálu, tím jsou změny radikálnější. V tomto případě se mění vláda většiny na vládu jednotlivce. Podle této zákonitosti musí vzniknout tyranie z demokracie – z nejvyšší svobody nejsurovější otroctví.¹³¹ V podstatě

¹²⁴ POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. s. 52.

¹²⁵ PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 325.; POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. s. 53.

¹²⁶ POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. s. 52.

¹²⁷ Tamtéž, s. 48.

¹²⁸ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl třetí. Praha: Jan Laichter, 1949. s. 544.

¹²⁹ PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 327.

¹³⁰ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl třetí. Praha: Jan Laichter, 1949. s. 544-545.

¹³¹ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 234.

býti tyranem je ideál každého demokrata. Vládnoucí většina prahne po majetku. Jedinec, který dosáhne největší popularity, se zmocní nejen majetku, ale i ostatních občanů. Takto změnu demokracie v tyranidu interpretuje Jan Patočka.¹³²

Tyran je v počátcích rozumný, učenlivý, dobré paměti a statečný.¹³³ V podstatě se tváří jako zástupce lidu. Ovšem moc brzy změní jeho povahu a stane se samovládcem, který neustále žene obec do války, aby lid pociťoval jeho vůdcovskou schopnost. Zároveň přestává jednat dle zákonů i tradic a považovat se za nejlepšího „znalce“ polis.¹³⁴

Stejně jako s demokracií měl Platón i s tyranidou osobní zkušenost. Setkal se s ní v Syrakusách. Jeho zkušenost jen potvrzuje fakt, proč Platón označil tyranidu jako nejhorší formu vlády. Sám byl syrakuským tyranem vykázán, a dokonce uvržen do otroctví. Ovšem v *Zákonech* už hledí na tyranidu smířlivěji. Bere ji jako vhodnou výchozí pozici pro svůj ideální stát. Doslova říká: „...v tyranidě, tam se provádí ta přeměna rychle a snadno.“¹³⁵

V této kapitole jsme si ukázali, že demokracie je podle Platóna, stejně jako ostatní formy vlády, pouhou upadlou kopií ideje dokonalého státu. Pro shrnutí nechme promluvit opět Platóna: „*Pakli však jeden člověk nebo nějaká oligarchie nebo snad demokracie – mající duši, která touží po slastech a smyslných požitcích a chce se jimi naplňovati, avšak nic v sobě neudrzuje, nýbrž je svírána neúkojným a nenasytým zlem jako nemocí – jestliže takový nabude vlády nad obcí nebo nad některým soukromým člověkem, pošlapaje zákony, tu, jak jsme právě řekli, není žádná možnost záchrany.*“¹³⁶

3.4 Platónův ideální stát

Jak je z předchozího textu zřejmé, Platón příznivcem demokracie nebyl a spatřoval v ní spíše více negativ než pozitiv. Samozřejmě je nutné si opět uvědomit, že na problematiku hledíme optikou Platónovy doby. Tedy pokud se Platón vyjadřuje k demokracii, má na mysli přímou demokracii – pravděpodobně aténský model, se kterým měl osobní zkušenost. Ovšem Platónova kritika, je v jeho dílech spíše marginální záležitostí. To, co rozpracovává daleko detailněji, je jeho alternativa státního zřízení. Jak by tedy podle Platóna mělo vypadat ideální

¹³² PATOČKA, Jan. Platón a Evropa. Praha: Filosofia, 2007. s. 107.

¹³³ PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 99.

¹³⁴ PLATÓN. Politikos. Praha: Oikoymenh, 2005. s. 70-71.

¹³⁵ PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 100.

¹³⁶ Tamtéž, s. 103.

státní zřízení? Toto téma Platón rozpracovává ve dvou variantách. Radikálnější verzi v *Ústavě* a smírlivější verzi v *Zákonech*.

3.4.1 Ideální stát v *Ústavě*

Ústava byla prvním dílem, ve kterém Platón představuje svůj projekt nejlepšího státu a vlády.

Podobně jako v aristokracii či oligarchii stojí v čele státu jen několik jedinců. Na rozdíl od zmíněných vlád, tito jedinci jsou skutečně schopni dobře řídit stát, a to díky svým přirozeným předpokladům a schopnostem a také dlouholeté předběžné přípravě. Hlavním pojítkem celé obce je *spravedlnost*. Řečeno „platónsky“, spravedlnost zde vystupuje jako uskutečnění ideje dobra. Jen díky spravedlnosti mohou nestejnorodé části státu tvořit harmonický celek. Každému občanovi je spravedlivě přisouzeno postavení i zaměstnání.¹³⁷ Každý má vlohy k vykonávání určité činnosti. Zaměstnání v mnoha oborech je nesprávné. Každý se má věnovat jedné činnosti, ve které vyniká.¹³⁸ Činnost se odvíjí i od fyziologických rozdílů. Sám Platón konstatuje, že „...žena jest slabší tvor než muž.“¹³⁹

Platón vychází z teze, že nikdo není soběstačný a stále se mu mnoho věcí nedostává, proto shání na pomoc druhého. Takto podle Platóna vzniká společenství, které nazývá obec. Její dobré fungování je založeno na dělbě práce. V podstatě nastane stav, kdy člověk člověku pomáhá zcela automaticky.¹⁴⁰

Kvalifikace je jedním z hlavních stavebních kamenů Platónovy obce. Ale netýká se jen nejnižší vrstvy obyvatel, kterou tvoří řemeslníci, obchodníci a zemědělci, ale i dalších skupin – strážců a vládců (filosofů). I u nich rozhoduje povaha duše. Pokud převažuje cnost rozumová, má jedinec předpoklad být vládcem, pokud cnost statečnosti, stává se strážcem.

Proč vlastně Platónova obec potřebuje strážce? Sám Platón byl povaha nebojovná a hrubé násilí se mu přičilo. Přesto z vlastní zkušenosti tušil, že vojenství je nutnou a přirozenou složkou občanského zřízení.¹⁴¹ Proto také klade velký důraz na jejich výchovu. Jejich výchova se opět odvíjela od jejich přirozenosti. Výchova je směřována tak, aby strážce nemohl být nikým jiným než strážcem. To znamená, že strážce nesmí být člověk nijak jinak vydělávající.

¹³⁷ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 234.

¹³⁸ PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 94.

¹³⁹ Tamtéž, s. 94.

¹⁴⁰ PATOČKA, Jan. Platónova péče o duši a spravedlivý stát. Praha: Oikoymenh, 2012. s. 214.

¹⁴¹ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 61.

Strážci totiž nesmí vlastnit žádný majetek. Musí být prospěšní pouze obci, nikoliv sobě.¹⁴² Z toho důvodu nemají téměř žádné soukromí. Vše, co by je odvádělo od povinností vůči obci, je eliminováno. Jsou oproštěni od majetku ale i od rodiny. Manželky jsou jim přidělovány na základě losu.¹⁴³ Nejlepší muži mají plodit potomky s nejlepšími ženami. Ti jsou poté vychováni státními pěstouny. A pokud se narodí potomek s vadou či postižením? Takové stát odstraní na tajném místě. Zkrátka třída strážců musí zůstat čistá. V této části vyniká Platónův smysl pro detail. Ženy mají rodit mezi dvacátým až čtyřicátým rokem, kdežto muž má plodit až do pětapadesátého roku.¹⁴⁴

Stejná pravidla jako pro strážce se vztahují i na vládce. Vládce též nesmí nést otěže v podobě rodiny a majetku. Práva vládnout nabývá až v padesátém roce života.¹⁴⁵ Vládce se stává na základě svého nadání, výchovy a vzdělání. Jeho hlavní cností je moudrost. Platónovými slovy řečeno, jsou to lidé, „kteří se rádi dívají na pravdu.“¹⁴⁶ Proč má být vládcem zrovna filosof? Podle Platóna jsou to právě oni, kdo má nejbližší k poznání světa idejí, tudíž umí nahlédnout podstatu spravedlnosti, uměřenosti a dalších občanských cností, včetně nejvyšší ideje dobra. Právě toto činí filosofa kvalifikovaným vládcem.¹⁴⁷

Takto je tedy zhruba vylíčeno, jak funguje Platónův spravedlivý stát. Otázkou ovšem zůstává, zdali je toto uspořádání opravdu spravedlivé. O tom s Platónem opět polemizuje K. R. Popper. Platónův stát označuje jako totalitární, tedy stát, ve kterém jedna třída vládne druhé. Popper zavrhuje myšlenku, že by spravedlnost měla znamenat nerovnost. Doslova říká: „...chtěl propagandisticky přesvědčit lidi, že jeho totalitární stát je „spravedlivý“.“¹⁴⁸

Popper svým textem, i když kriticky, dokazuje, že každý rozbor Platónova díla vytváří odlišnou interpretaci.

3.4.2 Ideální stát v *Zákonech*

Druhým dílem, které pojednává o ideální obci, jsou *Zákony*. Rozhodně nelze tvrdit, že by se Platón rozhodl své myšlenky negovat. Jde spíše o produkt myšlenkového zrání a uvědomění si míry utopičnosti v prvním případě. *Ústava* občas nese nádech ironie a čtenář

¹⁴² PATOČKA, Jan. Platónova péče o duši a spravedlivý stát. Praha: Oikoymenh, 2012. s. 223-224.

¹⁴³ Los je ve skutečnosti jen zástěrka. Páry pro plzení potomků jsou ve skutečnosti předem naplánovány.; PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 204.

¹⁴⁴ PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 205.

¹⁴⁵ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 26.

¹⁴⁶ PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 225.

¹⁴⁷ PETRŽELKA, Josef. Platón bez idejí. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Dostupné na: https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/ff/ps12/platon/web/tema3_A.html [cit. 2020-06-12].

¹⁴⁸ POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřítelé I. Praha: Oikoymenh, 2011. s. 100.

nabývá dojmu, že to autor nemyslí vážně. Četba *Zákonů* působí daleko vážněji a realističtěji. Hlavní myšlenku tohoto díla zdařile formuloval František Novotný: „*V Zákonech má vládu i výchovný úkol nadosobní autorita zákonů, jež netoliko dává předpisy a stanoví tresty, nýbrž ve svých úvodních promluvách prooimích, působí na rozum, vůli i cit občanů, aby je již napřed odvracela od nesprávného jednání.*“¹⁴⁹

I když Platón značně upouští od své utopičnosti, stále si ponechává svůj smysl pro detail. Tentokrát stát již má své jméno – Magnésia. Území je rozděleno na 5040 dílů. Každý díl má svého podílníka, u kterého se předpokládá, že bude mít rodinu. Číslo není určeno náhodně. Jeho smysl spočívá v jeho dělitelnosti od jedné do deseti, ale i vyššími čísli jako například dvanácti.¹⁵⁰ Podílník svou půdu předává vždy svému synovi. Pokud měl synů více, měl povinnost je odevzdat podílníkům, kteří byli bez dědiců. Cílem bylo neustále zachovávat počet podílů. Politika porodnosti je stejně jako v prvním případě stále přítomna, i když už v mírnější formě.¹⁵¹

Otázku vlastnictví majetku Platón též přehodnotil. Vlastnictví je připuštěno všem vrstvám. Ovšem stále dochází k regulaci. Zákony jsou nastavené tak, aby nebyla chudoba ani velké bohatství. Cílem je zabránit závisti a následným sporům. I z tohoto důvodu je půda rozdělována přímo státem. Pokud někdo nabude přebytku, má povinnost vše navíc odevzdat obci.¹⁵² Občan nesmí disponovat zlatem ani stříbrem. Je stanovena měna, která ale platí jen na území obce. Moderně řečeno, není konvertibilní s jinými měnami.¹⁵³

Čistota krve už také není důležitá. Ovšem určitá kritéria občan splňovat musí. Takto se Platón vyjádřil například o choromyslných: „*Jestliže je někdo šílený, ať ho není v obci vidět.*“¹⁵⁴

Zásadní změna je v systému vládnutí. V *Zákonech* již nenalezneme jedinou zmínku, že by obec měla být řízena filosofy. Vládnout totiž vůbec nemají lidé, nýbrž zákony, jak název díla napovídá. Obec je řízena úředníky. Ti jsou ale pouhými sluhy, ba dokonce otroky zákona.¹⁵⁵

Zákony se musí řídit i státní rada, která je tvořena nejvzdělanějšími občany. Má 360 členů a zasedá denně.¹⁵⁶

¹⁴⁹ NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl třetí. Praha: Jan Laichter, 1949. s. 525.

¹⁵⁰ PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 125-126.

¹⁵¹ PETRŽELKA, Josef. Platón bez idejí. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Dostupné na: https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/ff/ps12/platon/web/tema3_A.html [cit.2020-06-13].

¹⁵² PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 132-133.

¹⁵³ PETRŽELKA, Josef. Platón bez idejí. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Dostupné na: https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/ff/ps12/platon/web/tema3_A.html [cit.2020-06-13].

¹⁵⁴ PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 319.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 105.

¹⁵⁶ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 28.

Nejvyšší cností není spravedlnost, jak tomu bylo v *Ústavě*, ale svoboda a rozum.¹⁵⁷

Závěrem můžeme říci, že se jedná o Platónovo nejlidštější dílo. V závěru života stále více opouští zaměření na svět idejí a věnuje se více realitě jako jeho žák Aristoteles.

¹⁵⁷ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 28.

4 ARISTOTELES

4.1 Život

Jestliže Platón žil v době bouřlivé, Aristoteles žil v době přelomové. Právě on zažil pád suverénních řeckých polis a jejich pohlcení makedonskou říší. Byl Platónovým největším žákem, ale i odpůrcem. I když řadu let svému učiteli naslouchal, nakonec se vydal vlastní cestou.¹⁵⁸

Narodil se roku 384 př. n. l. v Thrákii¹⁵⁹, ve Stageïře, na rozdíl od svých velkých předchůdců Sokrata a Platóna nebyl rodilý Athénan. Pocházel z lékařské rodiny a v tomto duchu byl také vychováván. Jeho otec byl lékařem na dvoře makedonských králů. O jeho dětství víme opravdu pramálo. Jasnější informace přichází až roku 367 př. n. l., kdy sedmnáctiletý Aristoteles vstupuje do Athén a stává se metoikem.¹⁶⁰ Zde Aristoteles vyzrál v samostatného myslitele.¹⁶¹

Do Platónovy Akademie docházel po dobu dvaceti let. Ovšem ještě za Platónova života vznikly mezi učitelem a žákem první neshody. Dokonce existují spekulace o osobní zášti. Platón neměl mít Aristotela rád, protože příliš pečoval o svou obuv a šat. Osobní spory jsou opředeny spíše legendami než skutečností. Rozpor v oblasti myšlení je naopak prokazatelný. Platón mu to ale nemohl mít za zlé. Nebylo přece jeho cílem naučit své žáky samostatnému a kritickému myšlení?¹⁶²

Aristoteles ke všemu přistupoval strážlivěji a vědeckěji. Při poznávání světa se zaměřoval na konkrétní fakta. To se odrazilo i v jeho dílech. Zatímco Platónovy texty psané formou dialogů působí jako podklad pro divadelní hry, Aristoteles kladl důraz na vědecký přístup a odbornost. V textech uvažuje věcně, nikoliv v metaforách.

Jeho první athénský pobyt skončil zároveň s Platónovou smrtí (347 př. n. l.). Podnětem k odchodu byl nástup nového vedení na Akademii. Dospělý Aristoteles se stejně jako jeho učitel v témže věku vydává na cesty. Navštíví například Malou Asii nebo ostrov Lesbos. Putování přeruší pozvání do Pelly.¹⁶³ Na přání Filipa Makedonského se Aristoteles stává vychovatelem

¹⁵⁸ STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filozofie. Praha: Zvon, 1991. s. 129.

¹⁵⁹ Šlo o oblast na severu Řecka, která sousedila se starověkou Makedonií.

¹⁶⁰ Metroikové byli svobodní lidé, kteří se usadili v Athénách (viz s. 23 a 24).

¹⁶¹ BERKA, Karel. Aristoteles. Praha: Orbis, 1966. s. 8-10.

¹⁶² NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 233-234.

¹⁶³ Pella bylo hlavní město starověké Makedonie.

jeho syna Alexandra. Makedonie v té době rapidně rostla a roku 338 př. n. l. dokonce ovládla i samotné Řecko, čímž byla ukončena suverénní vláda samostatných řeckých polis. Roli vychovatele plnil pouhé tři roky, protože Filip byl brzy po svém řeckém triumfu zabit a Alexandr musel zaujmout jeho místo. Aristoteles neměl důvody se v Makedonii dál zdržovat, a proto se roku 335 př. n. l. opět vrací do Athén.¹⁶⁴

Druhý pobyt v Athénách byl nejvýznamnějším a nejpłodnějším údobím Aristotelova života. Definitivně dovršil svůj rozchod s Akademií a zakládá vlastní učení nazvané Lykeion. Později se škole též říkalo peripatetická, protože Aristoteles se občas se svými žáky procházel v alejích parku (peripatetik – procházející se). Škola měla k dispozici i knihovnu – ta byla sumou Aristotelova empirického zkoumání. V tomto poměrně krátkém časovém úseku napsal Aristoteles většinu svých děl. Věnoval se práci kronikářské i encyklopedické. Třídil přírodovědný materiál, který mu posílal Alexandr Makedonský ze svého východního tažení. Zároveň sepisoval a porovnával jednotlivé řecké ústavy.¹⁶⁵

Svou obdivuhodnou činností si postupně získával srdce Athéňanů, ale i tak stále byli tací, kteří nedokázali přenést přes srdce jeho styky s nenáviděnými makedonskými utlačovateli. Klidný vědecký život přetrnula smrt Alexandra Makedonského (323 př. n. l.). Atény vycítily příležitost k osvobození a vyvolaly povstání. Všichni promakedonští lidé se ocitli v nebezpečí. Aristoteles si byl vědom, že není athénským občanem, a tudíž nemá žádná politická práva, proto se rozhodl Athény dobrovolně opustit. S nadějí, že se do svého Likeya brzy vrátí, odešel do Chalkidy. Stresová situace jen urychlila žaludeční chorobu, na kterou roku 322 př. n. l. předčasně umírá.¹⁶⁶

Je zřetelné, že Aristotelův život byl daleko prozaičtější než ten Platónův. Dokázal nejen filosofovat, ale i žít běžným životem. Na rozdíl od Platóna byl dobrým otcem i manželem.¹⁶⁷ Možná i to ovlivnilo, že se na vše díval méně shora než jeho učitel.

4.2 Aristoteles jako politický myslitel

Zatímco Platón vytvářel ideální modely, Aristoteles pracoval spíše s empirickou zkušeností. Jak už bylo řečeno, sepsal a komparoval řecké ústavy. Celkem prošlo Aristotelovým

¹⁶⁴ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 256-258.

¹⁶⁵ ŠRÁMO, Jan. Aristoteles ze Stageiry, Praha: Občanské sdružení Melius, 2012. s. 23.

¹⁶⁶ BERKA, Karel. Aristoteles. Praha: Orbis, 1966. s. 23.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 16.

brkem 158 ústav.¹⁶⁸ Díky těmto zkušenostem mohl Aristoteles stvořit vůbec první syntetické politické dílo – *Politika*. I když toto dílo vznikalo v době kdy, řecké poleis byly na konci své samostatné suverénní existence, Aristoteles tento model nikdy neopouští. Nikdy se nestal teoretikem světové říše, i když by tomu jeho makedonské působení nasvědčovalo.¹⁶⁹

Stejně jako Platón i Aristoteles ve svém díle klasifikuje různá státní zřízení. Téma zpracovává odborněji a méně zaujatě. Jeho klasifikace je šestičlenná a řídí se dvěma kritérii. Prvním kritériem je, kolik vládců obci vládne – jeden, několik, mnoho a druhým, zda vládne/vládou ve svůj prospěch či ve prospěch obce. Na tomto základě vyvozuje tři formy vlády správné a tři nesprávné.¹⁷⁰

Která zřízení jsou tedy podle Aristotela správná?

Monarchie (království) je pro Aristotela jedna ze správných ústav, ale jak sám píše, je třeba zkoumat, zda vláda krále obci prospívá či ne.¹⁷¹ Král může nabývat moci dvojím způsobem – dědičně nebo volbou. Dále rozebírá vztah zákona a monarchy. Král má být strážcem jak bohatých, tak prostého lidu. Ani jedna z vrstev nesmí pociťovat útisk a bezpráví.¹⁷²

Aristokracie neboli „vláda nejlepších mužů“ je další ze správných ústav. Tato forma vlády je v podstatě totožná s monarchií, jediným rozdílem je počet vládnoucích. O tom, jak jsou si ústavy podobné, svědčí i fakt, že v obou případech uvádí Aristoteles jako příklad Lakedaimón, tedy Spartu.¹⁷³

Poslední správná forma je poměrně specifická. Protože slovo „demokracie“ již Aristoteles používá pro nesprávnou vládu mnoha, zavádí pojem *politeia*. Jedná se o ústavu, kdy obci vládne většina cnotných mužů. Nejvyšší stupeň cnoti se mimo jiné projevuje vojenskou statečností. Proto Aristoteles uvádí, že v politei mají nejvyšší moc lidé, kteří mají právo držet zbraň.¹⁷⁴ Pro Aristotela byla politeia nejlepší ze správných forem vlád. Ještě se o ní zmíním v kapitole „Aristotelův ideální stát“. O tom, že politeia směřovala spíše k ideálu, svědčí i její

¹⁶⁸ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 30.

¹⁶⁹ PATOČKA, Jan. Aristotelés: přednášky z antické filosofie. Praha: Vyšehrad, 1994. s. 22.

¹⁷⁰ MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 78.

¹⁷¹ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 102.

¹⁷² Tamtéž, s. 181-182.

¹⁷³ MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 88,90.

¹⁷⁴ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 282.; ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 86.

nížká četnost v realitě. Sám Aristoteles o ní napsal: „...*poněvadž se nevyskytuje často, uniká pozornosti těch, kteří se pokoušejí vypočítávati druhy ústav – jako Platón – jen čtyři.*“¹⁷⁵

Nyní, která zřízení Aristoteles označuje za nesprávná?

První nesprávná forma vlády je *tyranie* neboli vláda jednotlivce ve svůj prospěch. Vláda tyrana je despotická a podobá se vládě pána nad otrokem. Primárním zájmem je pro tyrana bohatství, které potřebuje k vedení nákladného a nevázaného života. Finance potřebuje i na obranu své osoby, protože se (oprávněně) neustále cítí v ohrožení.¹⁷⁶

Oligarchie je též zvrácená forma státního zřízení. Hájí a sleduje zájmy zámožných tříd.¹⁷⁷ Cestou k moci může být i urozený původ nebo výchova, ale primární je stále majetek. Spíše jsou to jen vedlejší produkty, co vznikají díky bohatství. Moc se drží jen v úzkém okruhu lidí. Podobně oligarchie přistupuje i k obsazování úřadů. „*To, že někteří (úřady) obsazují z některých, jest oligarchické, ...*“¹⁷⁸

Samozřejmě že dílo *Politika* je rozsáhlé a jednotlivé formy státních zřízení jsou ještě dále rozváděny a typizovány. Tato práce je ovšem zaměřena na *demokracii*, které se budu věnovat podrobněji (viz následující kapitola).

4.3 Pohled na demokracii

„*Neboť tyranida jest samovládou, která hledí prospěchu samovládcova, oligarchie prospěchu zámožných a demokracie prospěchu chudých; ale cíl obecného prospěchu nemá žádná z nich.*“¹⁷⁹ Takto Aristoteles uzavírá kapitolu o nesprávných ústavách. Dvě z nich již byly ve vší stručnosti popsány, podívejme se ale na tu třetí.

Z výčtu nesprávných ústav věnuje Aristoteles největší pozornost demokracii. Sám značnou část svého života prožil v Athénách, takže měl dostatek času podrobit místní vládu odborné kritice a analýze.¹⁸⁰ Nutno zmínit, že Aristoteles je o dost mírnějším odpůrcem

¹⁷⁵ ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 128.

¹⁷⁶ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 86-87.

¹⁷⁷ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Praha: Svoboda, 1986. s. 283.

¹⁷⁸ ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 150.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 86.

¹⁸⁰ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 93-94.

demokracie než Platón. Zatímco Aristotelovi se nezamlouvalo, že demokracie nutně dává moc do rukou chudých, Platón odsoudil demokracii jako vládu naprosto nezpůsobilých k vládnutí.¹⁸¹

Stejně jako Platón hledí Aristoteles na demokracii jako na vládu „prostého lidu“. Zároveň uvádí, že demokracie stojí na určitých pilířích. Tím prvním je svoboda. „...*demokracie jest tehdy, když v čele vlády jsou svobodní a nezámožní jako většina.*“¹⁸² Svobodný původ je zde předpokladem nabytí občanských práv. Druhým pilířem je rovnost. „*Demokracie jest tedy předně ta ústava, v níž jest dokonale uskutečněna rovnost.*“¹⁸³ Na základě těchto předpokladů může být o otázkách státu rozhodováno formou diskuze – jak Aristoteles trochu nadneseně říká, rozhodují „*všichni o všem*“.¹⁸⁴ Sám si je ale vědom, že praxe může být odlišná. Proto hned záhy podotýká, že pod oním „všichni“ se může skrývat více významů. Například, že občané vykonávají svou moc po částech, nikoli všichni dohromady anebo rozhoduje jen část a u moci se střídají.¹⁸⁵

Tím se dostáváme k dalšímu rozboru starořecké demokracie, a to je členění na určité druhy. Aristoteles uvádí hned čtyři hlavní druhy demokracie.

První forma (umírněná demokracie) vyžaduje pro vstup do správy státu jistý druh majetku. Je vhodná pro polis, kde převažuje zemědělský lid, který má málo času na správu státu, proto si zvolí z řad urozených své zástupce.¹⁸⁶ Tento druh Aristoteles hodnotí jako nejlepší.¹⁸⁷

Druhý druh demokracie je obdobný. Rozdílem je, že pro úředníky již neplatí žádný majetkový výměr, ale protože vykonávání veřejných povinností není placené, řada občanů si ji stále nemůže dovolit vykonávat, proto volí své zástupce.

Ve třetím typu už mají politická práva všichni muži, dokonce i cizinci a děti propuštěných otroků. Hodí se pro společnost, která je více městská než venkovská.¹⁸⁸

Posledním druhem je extrémní (radikální) demokracie. Tato forma již neobsahuje žádná výrazná omezení a každému „*dovoluje žít tak, jak chce.*“¹⁸⁹ Aristoteles též upozorňuje:

¹⁸¹ DAHL, Robert A. Demokracie a její kritici. Praha: Victoria Publishing, 1995. s. 18.

¹⁸² ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 120.

¹⁸³ Tamtéž, s. 123.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 143.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 143.

¹⁸⁶ MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 95.

¹⁸⁷ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 203

¹⁸⁸ MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 95.

¹⁸⁹ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 207.

„nesnese jí ani každá obec, ani jí nebude snadno dlouho udržeti, nebude-li zákony a mravy dobře uspořádána.“¹⁹⁰ Není přímo řečeno, že tato forma odpovídá té athénské. Ale je to dost pravděpodobné, protože Aristoteles klade důraz na vytváření různorodých fýl, přičemž zmiňuje jméno athénskému politika Kleisthena. Pokud by nebylo stabilního systému, obec je náchylná k podléhání demagogům.¹⁹¹

Na závěr této kapitoly můžeme říci, že zatímco Platón hledí na demokracii jako idealista a má na ni jasně odsuzující názor, Aristoteles jasně ukazuje propojení s empirickou zkušeností. Rozvádí téma více do detailů a snaží se o neutrálnější postoj. Sice řadí demokracii mezi nesprávné vlády, ale nezdráhá se zmínit ani o jejích přednostech.

4.4 Aristotelův ideální stát

Stejně jako Platón i Aristoteles nezůstává jen u kritického pohledu na již existující státní zřízení, ale sám nabízí alternativu nejlepšího státu. K problematice přistupuje zcela jinak než jeho předchůdce. Vychází z premisy, že člověk je *zoon politikon* (tvor společenský) a jen v obci může uspokojit své potřeby a prožít dobrý život.¹⁹²

Ideální stát v platónském smyslu pro Aristotela neexistuje. Aby obec mohla zavést dobré či spravedlivé zřízení, je nutné vycházet z místních okolností. Proto se Aristoteles nikdy ani nesnažil myšlenky ideálního státu aplikovat jako Platón v Syrakusách. Nejlepší obec se musí ustanovovat podle reálných okolností. Zřídit obec, která by ztělesňovala ideu spravedlnosti, je podle Aristotela prakticky nemožné.¹⁹³

Projekt ideálního státu Aristoteles nastiňuje v VII. a VIII. knize *Politiky*. Někteří autoři uvádějí, že nástin ideálního státu není dokončen.¹⁹⁴ Tato teze je dost pravděpodobná. Všechny knihy mají aspoň stručný závěr či shrnutí. VIII. kniha věnující se výchově v nejlepší obci končí pojednáním o významu hudby ve vzdělání a také je shodou okolností nejkratší. Je zřejmé, že pokračování chybí.

¹⁹⁰ ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 206.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 206.

¹⁹² Kdo žije mimo obec, je buď Bůh, nebo zvíře.; VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 33.

¹⁹³ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 32.

¹⁹⁴ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Praha: Svoboda, 1986. s. 282.

Aristotelova obec stojí na několika stěžejních pilířích. Tím prvním je tzv. *mezón* neboli střední prvek. Dobré vedení státu nemůžou zajistit bohatí, kteří jsou povýšení, ale ani chudí, kteří jsou závistiví. Nejlepším řešením je vláda v rukou střední třídy.¹⁹⁵ Jde o střední třídu cnotných mužů, kteří v sobě snoubí schopnost vládnout i podřizovat se. „...*dobry občan má uměti a moci i poslouchat i vládnout, a to jest ctnost občana, že vládě nad svobodnými lidmi rozumí po obou stránkách.*“¹⁹⁶ Jinými slovy vládce nemůže dobře vládnout, pokud se před tím nenaučí podřizovat.

Aby byli lidé přivedeni ke cnosti, je důležitý státní dohled nad celým lidským životem. Veškeré mravně cnotné jednání má být vynucováno zákonem. Jen tak může obec plodit občany, kteří budou zákon dodržovat, ale budou ho schopni i tvořit.¹⁹⁷ Aristoteles si je stejně jako Platón vědom, že zákon kvůli své obecnosti nemusí dostačovat, proto je třeba dobrého vládce či vládců, kteří ho budou schopni dobře aplikovat na konkrétní situace.¹⁹⁸

A proč má být výchova státní záležitostí? Na to odpoví sám Aristoteles: „*Poněvadž však celá obec má jen jeden účel, jest zřejmo, že také výchova musí být jedna a tatáž pro všechny...; Společné úkoly vyžadují společné přípravy.*“¹⁹⁹ Jako konkrétní příklad vyzdvihuje Spartu, neboť výchova je pro ni veřejnou záležitostí.²⁰⁰

Aristoteles vesměs zmiňuje jen obecné rysy ideálního státu. To, co zcela vynechává, je ideální zřízení. Jak sám často uvádí, nejlepší zřízení vychází ze znalosti konkrétní obce. Ovšem své favority nejlepšího zřízení Aristoteles má. Na počátku IV. knihy *Politiky* uvádí jako nejlepší formy království a aristokracii.²⁰¹ Sympatie vyjadřuje i k politei. Právě v politei se nejvíce moci kumuluje v rukou střední třídy, což je podle Aristotela optimální. Je to forma vlády, která je kompromisem či směsicí oligarchie a demokracie. Podle této myšlenky logicky musí kombinací vlády bohatých a vlády chudých vzniknout vláda „středu“.²⁰² Vládne spíše menšina zvolená většinou v zájmu všech a podle zákona.²⁰³ Takováto vláda už se velice blíží dnešní zastupitelské demokracii.

¹⁹⁵ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 34.

¹⁹⁶ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 80.

¹⁹⁷ MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 102-103.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 107.

¹⁹⁹ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 259.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 259-260.

²⁰¹ MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 127.; ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 116.

²⁰² ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986. s. 282-283.

²⁰³ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 34.

5 Komparace (Platón & athénská demokracie)

Pokud bychom nevěděli, že Platón byl rodilý Athéňan, z jeho díla bychom to asi neodvodili. Kdybychom měli Platóna na základě jeho díla zařadit mezi příslušníky nějaké řecké obce, pravděpodobně by se jednalo o Spartu. To že spartské zřízení je Platónovi bližší, je zřejmé i z odkazů na Spartu v jeho spisech.²⁰⁴

Platónův ideální stát a Athény jsou v naprostém rozporu. Pokud ale vytvoříme tu samou dvojici se Spartou, zjistíme, že si oba státy daleko více rozumí. Toto je velice zajímavý moment. Platónovi bylo 23 let, když jeho rodné Athény byly pokořeny právě Spartou. Z nějakého důvodu si Platón vybral jako inspiraci pro své dílo nepřítele. Jaké podněty ho k tomu vedly, s největší pravděpodobností již nezjistíme.

To, že Platón inklinuje ke Spartě, je čitelné už z jeho popisu vzdělání. Stejně jako ve Spartě, tak i v Platónově státě je vyzdvihována úloha tělocviku a péče o tělo. Možnost vzdělávat se v gymnastice a vojenském umění je dána i ženám. Což je další společný rys se Spartou.²⁰⁵

Věnujme se ale komparaci s Athénami. Od Platóna víme, že demokracie vzniká prudkým přerodem z oligarchie. Chudá nevládnoucí třída se vzbouří proti vládnoucím bohatým a převezme moc. Demokracie v Athénách přicházela na svět pozvolna. Její kořeny položil už Solón, následně počet lidí participujících na moci rostl, dokud nebyl vývoj přerušen tyranidou Peisistratovců. Teprve po jejím pádu nabývá demokracie své nejliberálnější podoby. Platónův vývoj je zcela opačný – nejprve demokracie, která přechází v tyranidu.

To, na co byli Athéňané nejvíce hrdí, byla jejich neomezená demokratická svoboda – pro Platóna naprosto nepřijatelná. Neomezená svoboda pro něj byla úpadkem občanské mravnosti. Podle Platóna v Athénách nebyl vůbec žádný dobrý politik, který by dokázal vychovat obec k rozumnosti a spravedlnosti.²⁰⁶ Dobrá polis je pro všechny občany, nikoliv jen pro některé. Platón upozorňuje na to, že se Athény tvářily jako spravedlivé, ale majetkové rozdíly byly stále značné. Bylo to právě za Platónova mládí, kdy část bohatých začala Athény nenávidět jen proto, že je ovládala většina chudých.²⁰⁷

²⁰⁴ Platón pro Spartu používá starověký název Lakedaimón.; PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 102.; PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 373.

²⁰⁵ NOVOTNÝ, František. O Platónovi – díl II (Dílo). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 178.; PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 193.

²⁰⁶ NOVOTNÝ, František. O Platónovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 151-152.

²⁰⁷ Šlo zejména o oligarchické převrasy v letech 411 př. n. l. a 404/403 př. n. l.; DAHL, Robert A. Demokracie a její kritici. Praha: Victoria Publishing, 1995. s. 20.

Největší kritiku od Platóna sklidil Perikles. V dialogu *Gorgias* je Perikles vykreslen jako jeden z nejhorších athénských politiků.²⁰⁸ Prý udělal Athéňany línými, zbabělými, žvanivými a chtivými peněz. To vše způsobil tím, že stanovil platy za občanské úkony. Chudá nevzdělaná lůza, která by podle Platóna za žádných okolností neměla vládnout, dostává za své služby výplatu. Takoví participují na moci jen kvůli obohacení.²⁰⁹

Periklova finanční politika byla pro Platóna odpudivá i z dalších důvodů. Kritizoval, že všichni členové athénského spolku fungují jako pouzí „sponzoři“ Athéňanů. Spolková pokladna, která byla původně na ostrově Délos, byla za Perikla přemístěna přímo do Athén.²¹⁰ Zde je Platónova kritika skutečně oprávněná. Značná část výstavby athénské Akropole byla financována právě z těchto zdrojů.

Další oblastí pro komparaci je věk, ve kterém se člověk stává politikem. V této oblasti panuje mezi Athénami a Platónem diametrální rozdíl. Zatímco Platónův kvalifikovaný politik dozrává až do svých 50. narozenin, Athéňan má právo se účastnit politických shromáždění již od 18. roku života (respektive 20. roku života, kvůli dvouroční vojenské službě).

Zásadní rozdíl je též v tom, že Platónův politik se musí vypracovat, aby mohl vládnout, zatímco Athéňan se stává politikem automaticky s dosažením věkové hranice. Dalším zřetelným rozdílem je počet lidí participujících na moci. Platón preferuje hrstku těch nejpovolanějších k vládnutí. Athénský model, kde vládla většina, mu je zcela proti srsti, protože jak sám vysvětluje v *Zákonech*: „Velký počet lidí však nikdy není schopen nic dělat hbitě.“²¹¹

Co se týče demokratických principů jako jsou volby a losování, ty u Platóna téměř nenalezneme. Losování uvádí jen v případě rozdělování manželek strážcům. Jedná se ale o los zmanipulovaný.²¹² Pokud hovoříme o ženách, je nutno podotknout, že těm Platón na tehdejší poměry vychází dost vstříc. Mají stejná práva jako muži, pouze jsou zmíněny jejich fyziologické rozdíly a z toho plynoucí schopnosti.²¹³ Athéňanka stejná práva jako muž rozhodně neměla. Byla odsouzena jen k práci v domácnosti, protože její muž byl nad míru vytížený. Ohledně vstupu do manželství už Platón s Athénami v rozporu není. V obou případech je ženě nařízeno, koho si má vzít. Rozdíl je jen v tom, kdo rozkaz dává – v jednom případě je to stát, v druhém rodina. Shoda panuje i v otázce otroctví. Již víme, že Athény

²⁰⁸ PLATÓN. *Gorgias*. Praha: Oikoymenh, 2000. s. 104-105.

²⁰⁹ GRANT, Michael. *Klasické Řecko*. Praha: BB art, 2010. s. 91.

²¹⁰ NOVOTNÝ, František. *O Platonovi – díl I (Život)*. Praha: Nová Akropolis, 2013. s. 152.

²¹¹ PLATÓN. *Zákony*. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 143.

²¹² PLATÓN. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 2017. s. 204.

²¹³ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 28

disponovaly několikanásobně více otroky, než bylo samotných občanů. Sám Platón do otroctví jednou upadl, i tak ho ale považoval za přirozené.²¹⁴

Pro Platónův stát byla typická tzv. eugenická opatření, tedy udržování rasové čistoty. Athénský protiklad musel být pro Platóna doslova skandální. Nejenže athénský muž běžně navštěvoval nevěstince, ale dokonce neexistoval ani zákon, který by zakazoval incest.²¹⁵

Poslední komparativní oblastí je soudnictví. Platón si zakládá na spravedlivých soudech. Sám v *Zákonech* uvádí, že obec bez řádného soudnictví přestává být obcí. Athénští soudcové byli určováni losem, což kvalifikovanost soudců značně snižovalo. Platón preferuje volbu, po které má být soudce ještě přezkoušen a pokud odmítne, má být volen jiný.²¹⁶

²¹⁴ FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 43,45.

²¹⁵ Tamtéž, s. 52

²¹⁶ PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. s. 152.

6 Komparace (Aristoteles & athénská demokracie)

Stejně jako Platón i Aristoteles byl kritikem přímé demokracie, tedy i té athénské. Aristoteles se se svým učitelem shodoval i v inklinaci ke Spartě a jejímu zřízení. Zamlouvala se mu výchova řízená státem i forma zřízení, tedy monarchie. Ovšem toto nebyla monarchie, která by se nějak výrazně zapsala do Aristotelova života. Tou byla monarchie makedonská. Jak už bylo řečeno, Aristoteles neměl touhu myšlenky ideálního státu aplikovat. Ovšem určitou formou aplikace jeho myšlenek by mohla být výchova Alexandra Makedonského. O vztahu vladaře a filosofa pojednává Aristotelův spis *O kralování*.²¹⁷

Alexandr byl jistě svým učitelem ovlivněn, ale s nárůstem jeho říše rostla i míra despotismu v jeho vládnutí. To bylo pro Aristotela zklamáním.²¹⁸ Přesto monarchie zůstávala pro Aristotela jednou z nejlepších forem vlád. Tíhnutí k autoritě v čele státu zřejmě Aristoteles převzal od svého učitele.

Aristoteles nebyl rodilým Athénanem jako Platón, ale značnou část života v Athénách strávil. Jak se tedy stavěl k tamějšímu státnímu zřízení? Rozhodně nebyl tak skeptický jako jeho učitel.

To, co Aristoteles na Athénách jistě oceňoval, byl přístup občana k politice. Jak už víme, definoval člověka jako „zvíře vybavené pro život v obci“ – „politické zvíře“, z toho vyplývá, že obec nemůže být bez občana a naopak.²¹⁹ Athénané tuto Aristotelovu definici v podstatě ztělesňovali. Svou vysokou participací na moci byli skutečně plnohodnotnými „politickými zvířaty“. Na druhou stranu Aristoteles přímé demokracii vytýká těžko koordinované a občas chaotické vedení obce.²²⁰ Athénské lidové shromáždění, kde rozhodovali všichni athénští občané, by tedy Aristotelovi zřejmě sympatické nebylo. Sympatičtější by Aristotelovi byla rada búlé, která na rozdíl od ekklésie fungovala na principu zastupitelské demokracie, což má blízko k Aristotelově politei. Problém by Aristoteles viděl v obsazování úřadu losem, raději by vládu těch, kteří jsou k tomu kompetentní, a ještě nejlépe ze střední třídy.

Již také víme, že pro Aristotela byl dobrým politikem ten, kdo se uměl podřizovat a zároveň vládnout.²²¹ Značná část Athénanů tyto dva protipóly jistě splňovala. Vzhledem

²¹⁷ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 33.

²¹⁸ BERKA, Karel. Aristoteles. Praha: Orbis, 1966. s. 18-19.

²¹⁹ OSBORNE, Robin. Dějiny klasického Řecka. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 80.

²²⁰ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 206.

²²¹ Tamtéž, s. 80.

k četnosti úřadů a rychlé rotaci v nich si většina Athéňanů vyzkoušela jak vládnout, tak být podřízenými.

Fustel de Coulanges zmiňuje, že Aristoteles Athény chválí za to, jakým způsobem demokracii nastolily. Klíčový krok vidí v odstranění starých kmenových vazeb a nastolení nových – jak lépe zřídit demokracii než co nejvíce smísit vztahy mezi lidmi.²²² To, co ale Aristoteles demokracii (právem) vytýká, je její hůře udržitelná stabilita a křehkost. Athénská demokracie sama pocítila, jak zranitelná je zejména během krize, kterou vyvolala peloponéská válka. Těchto krizí se velice rychle chopí demagogové, kteří se snaží zalíbit davům.²²³

Další negativum athénské demokracie pocítil sám Aristoteles osobně. Přílišné ulpívání na svobodě a suverenitě obce bylo pro Athény typické. Člověk, který tyto myšlenky nesdílel a vynikal jiným smýšlením, byl ohrožen na životě. Zbývalo málo, aby se Aristoteles stal druhým Sokratem. Naštěstí včas Athény opustil a rozsudku unikl.

Oblast, ve které mezi Athénami a Aristotelem vládne shoda, je rodina. Aristoteles jasně odlišuje veřejné a soukromé.²²⁴ V soukromé oblasti zmiňuje ekonomické jednotky – tzv. oiky. Oikos můžeme přeložit jako domácnost či rodina. Domácnost je základním stavebním kamenem obce, a tak tomu bylo i v Athénách. Zde se Aristoteles zásadně rozchází s Platónem, který roli rodiny (zejména u vládnoucích vrstev) zcela redukuje. Ženy měly být společné a neměl existovat žádný soukromý majetek. Pro Aristotela byl tento „platónský komunismus“ naprosto v rozporu s lidskou přirozeností. Zastával tezi, že člověk je neustále naplňován touhou něco vlastnit. „*Nedá se také slovy vyjádřiti skutečnost jaké uspokojení člověku působí, může-li něco nazývati svým.*“²²⁵ Zde se nám zřetelně ukazuje Aristotelova neochota odchylovat se od zkušeností a hodnot společnosti, ve které sám žil.

Stejně konzervativní Aristoteles zůstává i v dalších oblastech rodinného života. Klíčovou postavou je hlava domácnosti. Tato postava je ztělesněna občanem neboli plnoprávným členem polis, který slouží jako spojovací článek mezi velkým politickým společenstvím, kterým je obec a menším společenstvím, kterým je domácnost.²²⁶ V tomto případě Aristoteles v podstatě parafrázuje athénský model.

²²² DE COULANGES, Fustel. Antická obec. Praha: Sofis, 1998. s. 286.

²²³ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 207.

²²⁴ VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 33.

²²⁵ ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 206.

²²⁶ MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenth, 1998. s. 53.

Aristoteles pro domácnost používá metaforu království. Otec – král zde figuruje jako vládce rodiny a všichni ostatní členové k němu mají podřízené postavení. Co se týče postavení žen, je Aristoteles opět plně v souladu s athénským modelem. Velice výstižně Aristotela parafrázuje R. Mulgan ve svém díle *Aristotelova politická teorie*: „*Je-li domácnost přirozená, musí být přirozené i podřízené postavení žen.*“²²⁷ Žena se má nejvíce zdržovat ve svém působišti, tedy v domě a nejlépe být pod dohledem manžela, protože je tvorem s nižší duší.²²⁸ To v athénské realitě úplně nefungovalo, protože athénský muž značnou část svého času trávil mimo domov. Aristotelův pohled na ženy je zcela opačný než ten Platónův, který je stavěl na roveň mužů. Ovšem na čem by se oba myslitelé shodli, je otázka otroctví. I v athénských rodinách byl otrok běžným vybavením. Aristoteles otroka dokonce považuje za „instrument“ či „nástroj“, který je nezbytný pro existenci domácnosti. V tomto je ještě příkřejší než Platón, který dokonce ve svých *Zákonech* doporučuje, aby se s otroky dobře zacházelo.²²⁹ I podle R. Mulgana je Aristotelova úvaha o otroctví rozporuplná, nepřesvědčivá a činí tak z I. knihy *Politiky* nejslabší část tohoto jinak obdivuhodného díla.²³⁰

Závěrem můžeme říci, že Aristoteles sice demokracii řadí mezi nesprávné formy vlády, ale s ostřejší kritikou se drží zpět. Nesprávná forma vlády pro Aristotela znamená, že vládnoucí skupina vládne jen ve svůj prospěch, nikoliv ve prospěch obce. Athénská realita zřejmě tak černobílá nebyla. Samozřejmě že mezi athénskými občany mohl být někdo, kdo sledoval vyloženě své vlastní zájmy. Naopak bychom jistě také našli takové, kteří skutečně vládli v zájmu obce. Zde se opět nabízí jméno již několikrát zmíněného Perikla.

Z textu Aristotelovy *Politiky* je patrné, že athénskou politickou realitu vnímal, a ne vše mu bylo proti srsti (jako například uspořádání domácnosti či postavení žen). Dokonce z III. knihy *Politiky* vyplývá, že Aristoteles byl podporovatelem athénské vládnutí pomocí diskuse. Argumentem v tomto případě je „kolektivní moudrost“ neboli uvedení v platnost známého přísloví „více hlav více rozumu“. Jednání jedince může být špatné, to se v kolektivu ovšem eliminuje. Jak píše sám Aristoteles: „...*jsou-li všichni pohromadě, mají dostatečné porozumění pro věc, a jsou-li smícháni s lepšími, jsou obcím ku prospěchu, jako slabá strava, je-li přidána k výživné, činí celek prospěšnějším než malé množství stravy vydatné; každý*

²²⁷ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: Oikoyemh, 1998. s. 60.

²²⁸ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 34.

²²⁹ FLACELIÉRE, Robert. *Život v době Periklově*. Praha: Odeon, 1981. s. 43.

²³⁰ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: Oikoyemh, 1998. s. 53.

*jednotlivec o sobě však jest v úsudku nevyspělý.*²³¹ Tento argument pro demokracii Platón zcela nevidí. Anebo ho ani nechtěl vidět?

²³¹ Je dost pravděpodobné, že tato teze je přímo o Athénách, protože Aristoteles v této souvislosti zmiňuje Solónova zákona, který přivedl k moci širší vrstvy athénských obyvatel.; ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939. s. 93-94.

II. Závěr

Cílem práce bylo zanalyzovat politické názory Platóna a Aristotela a následně je porovnat s reálnou athénskou demokracií. Diplomová práce byla rozčleněna do tří celků – athénská demokracie, politické názory Platóna a Aristotela a komparace.

První část práce byla zaměřena na athénskou polis a její vývoj vstříc demokracii. Šlo o popis její konsolidace, postupného vzestupu, období na vrcholu moci a její úpadek, který byl dovršen makedonskou nadvládou. Samozřejmě že nebyla opomenuta klíčová jména, která lemovala athénskou cestu na vrchol (Drakón, Solón, Kleisthenes, Perikles). Nejpodrobněji byla popsána doba klasického období. Někteří autoři o této době hovoří jako o „athénském zázraku“ nebo obecněji o „řeckém zázraku“. Periklovy Athény poskytly ukázkou již nikdy nedosaženého modelu dokonalé demokracie. Samozřejmě podrobnější analýza doby ukázala, že ona „dokonalá demokracie“ v praxi tak dokonalá nebyla.²³² Nelze ani mluvit o dokonalé rovnosti, protože neustále nějaká jména vyčnívala nad ostatními. I tak ale tento systém fungoval více než století a půl.

Athéňany jistě můžeme považovat za tvůrce občanské svobody a demokracie. Nesmíme však zapomínat na množství otroků, Periklův dobovačný imperialismus anebo tvrdé postihy skutečných či domnělých nepřátel obce.

Druhá část práce se věnovala dvěma největším starořeckým myslitelům – Platónovi a Aristotelovi. Cílem nebylo jen zanalyzovat jejich texty věnující se politice, ale také probádat jejich životní osudy. Právě tyto kapitoly měly ukázat, že tito myslitelé žili v nějaké době a v nějakém prostředí, a to je jistě ovlivňovalo. A tyto faktory se ať už vědomě či nevědomě propisovaly do jejich děl. Kapitoly věnující se životům obou filosofů se snažily zejména odpovědět na otázku: Proč jejich názor na demokracii byl, jaký byl? A na základě jakých vlivů se tyto názory mohly vytvořit?

Oba žili v komplikované době, která byla provázána vleklými válečnými konflikty. Dopady těchto konfliktů mohl pocítit každý jinak. Je tedy dost pravděpodobné, že jejich politické názory byly do jisté míry určovány aktuálním politickým děním kolem nich.

Práce se též věnovala otázce ideálního státu, který měl právě vůči kritizovaným státním zřízením tvořit jakousi lepší alternativu. K této otázce přistupoval každý filosof po svém. Platón je více utopický, ale také velice precizní, jeho práce je plná detailů a velice konkrétních údajů

²³² FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981. s. 309.

(zejména těch číselných). Naopak Aristoteles k celé problematice přistupuje daleko prozaičtěji. Tvrdí, že Platónův stát nemá naději na realizaci. Podle Aristotela ideální stát v podstatě neexistuje a pokud má vzniknout „vláda nejlepších“, musí se stavět na aktuálních okolnostech. Zatímco pro Platóna je jediným řešením sofokracie, Aristoteles tuto otázku nechává otevřenou. Uvažuje o monarchii, aristokracii, případně politei.

Třetí část práce byla komparační. Komparace v tomto případě byla velice komplikovaná. A to zejména z důvodu, že jak Platón, tak Aristoteles píše o již „hotových“ státních zřízeních. Oproti tomu Athény a jejich zřízení bylo třeba vnímat v toku času, nikoliv v jednom okamžiku. Jinými slovy řečeno, bylo obtížné porovnávat „nepohyblivé“ s „pohyblivým“. Do určité míry se podařilo najít průsečíky mezi athénskou demokracií a názory daného myslitele

Více v rozporu s athénskou demokracií byl Platón. Jako idealista téměř vše staví do opozice s realitou. Jeho *Ústava* v podstatě neobsahuje nic, co by se dalo odpozorovat v tehdejší realitě, spíše naopak. Určité smíření s realitou je až v Platónových *Zákonech*. Díky ostrému vymezení vůči skutečnosti byla komparace s Platónem snazší. Hlavním jablkem sváru mezi Athénami a Platónem bylo chápání slova *spravedlnost*. Zatímco Athény považovaly svůj systém za vysoce spravedlivý a rovný, Platón byl opačného názoru. Svůj ideální stát považoval za ztělesnění ideje spravedlnosti, protože každý dělá to, co je mu přirozené a problematika rovnosti není potřeba řešit. Zejména toto mu později vytýká K. R. Popper. Dále Platón na athénském modelu kritizuje nízký věk, od kterého se občan stává politikem, platy za vykonávání veřejné správy a absolutní absenci státních zásahů do rodiny. Z komparace vyplývá, že Platón považoval athénskou polis za příliš nedokonalou a vzdálenou jeho představě o státu, a proto také neváhal svou kritiku opřít i do reálných politiků té doby. Dokonce i Perikles se ocitl na Platónově „listině“ nejhorších politiků.

Daleko problematičtější bylo tvořit komparaci s Aristotelem. Ve svých textech není tak subjektivní a snaží se více popisovat realitu než vymýšlet ideální modely. Porovnávat se dalo jen s tím, co Aristoteles píše o obci obecně nebo s jeho „vládou nejlepších“. Na rozdíl od Platóna Aristoteles shledává u athénské demokracie i řadu pozitiv. Především téměř všichni athénští občané doslova naplňují Aristotelův výměr člověka *zoon politikon*. Proti fungování athénské rodiny a soukromému majetku také nic nenamítá. Důvod, proč demokracii zařadil mezi nesprávné vlády, je zřejmě následující. Demokracie je velmi křehká a hůře odolává krizím. To ostatně v Athénách dosvědčil zásah peloponéské války. Dále na moci participuje až

příliš velké množství lidí, z nichž někteří k tomu nejsou zdaleka kompetentní, což může vést k chaotickému a nepružnému rozhodování.

Zajímavé je, že pokud už Platón nebo Aristoteles dávají nějakou reálnou obec za vzor, jedná se o Spartu. Oba byli fascinováni její státní výchovou a celkovou organizovaností.

Oblastí, ve které mezi oběma mysliteli i Athénami vládne shoda, je otroctví. Naopak kde se pohled všech tří subjektů rozchází, je názor na ženy. Zatímco u Platóna je žena na úrovni muže, u Aristotela je podřízena muži a má být pod jeho dohledem. Athénský model je určitým kompromisem. Žena sice není na úrovni muže, ale určitá práva (zejména v řízení domácnosti) má, protože muž doma příliš mnoho času netráví.

Téma by mohlo být využitelné ve výuce – vzhledem k náročnosti problematiky spíše na středních školách a gymnáziích. V podstatě ztělesňuje mezipředmětový vztah mezi dějepisem a základy společenských věd. I struktura práce je situována do dvou částí – historické a filosoficko-politické. Je spíše na vyučujícím, do kterého předmětu toto téma zařadí. Potenciál bych viděl v oblasti výuky filosofie. Je vhodné, když se názory filosofů nevyučují jen samostatně, ale i v historických souvislostech. Student tak snáze pochopí genezi daného filosofického systému.

Téma starověké demokracie bylo na dlouhá staletí opomíjeno. Po skončení antiky se demokracie i úvahy o ní zcela vytratily. Renesanci demokracie v teorii i praxi zažila až v novověku. V teoretické rovině se jí věnoval například francouzský filosof Jean-Jacques Rousseau. Stát, který v praxi začal ve velké míře opět uplatňovat demokratické mechanismy byly až Spojené státy americké roku 1776. Nejednalo se již o demokracii přímou, nýbrž zastupitelskou. Praktickým fungováním demokracie se zabýval další z francouzských myslitelů Alexis de Tocqueville.²³³

V průběhu 19. a zejména 20. století zájem o demokracii ve starověku a názory na ni začal růst. Důkazem jsou texty K. R. Poppera nebo Jana Patočky. I když jsou názory Platóna a Aristotela na demokracii spíše kritické, mohou být inspirativní i pro soudobé úvahy o demokracii a jejích slabinách.

²³³ Jednalo se o francouzského sociologicky orientovaného myslitele, který žil v letech 1805-1859. Během svého života podnikl několik cest do USA a zkoumal fungování tamější demokracie. Ve svém díle *Demokracie v Americe* se snaží komparovat americkou demokracii se stavem v tehdejší Evropě.

III. Primární zdroje

ARISTOTELES. Athénská ústava. Praha: Arista, 2004. ISBN 80-86410-48-X.

ARISTOTELES. Politika. Praha: Jan Laichter, 1939.

PLATÓN. Gorgias. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-7298-005-X.

PLATÓN. Politikos. Praha: Oikoymenh, 2005. ISBN 80-7298-159-5.

PLATÓN. Ústava. Praha: Oikoymenh, 2017. ISBN 978-80-7298-230-1.

PLATÓN. Zákony. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-31-3.

IV. Literatura

ASMUS, Valentin Ferdinandovič. Antická filozofie. Praha: Svoboda, 1986.

BERKA, Karel. Aristoteles. Praha: Orbis, 1966.

BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-055-6.

BURIAN, Jan a OLIVA, Pavel. Civilizace starověkého Středomoří. Praha: Svoboda, 1984.

DAHL, Robert A. Demokracie a její kritici. Praha: Victoria Publishing, 1995.

ISBN 80-85605-81-3.

DE COULANGES, Fustel. Antická obec. Praha: Sofis, 1998. ISBN 80-902439-7-5.

FLACELIÉRE, Robert. Život v době Periklově. Praha: Odeon, 1981.

GRANT, Michael. Klasické Řecko. Praha: BB art, 2010. ISBN 978-80-7381-789-3.

CHARVÁT, Petr, MAREK, Václav, Oliva PAVEL. Encyklopedie dějin starověku.

Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-201-8.

MULGAN, Richard. Aristotelova politická teorie. Praha: Oikoymenh, 1998.

ISBN 80-86005-69-0.

NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl I (Život). Praha: Nová Akropolis, 2013.

ISBN 978-80-86038-67-4.

NOVOTNÝ, František. O Platónovi – díl II (Dílo). Praha: Nová Akropolis, 2013.

ISBN 978-80-86038-68-1

NOVOTNÝ, František. O Platónovi – díl III (Filosofie). Praha: Nová Akropolis, 2014.

ISBN 978-80-86038-72-8.

NOVOTNÝ, František. O Platonovi – díl třetí. Praha: Jan Laichter, 1949.

OLIVA, Pavel. Kolébka demokracie. Praha: Arista, 2000. ISBN 80-86410-04-8.

OLIVA, Pavel. Solón. Praha: Svoboda, 1971.

OLIVA, Pavel. Zrození řecké civilizace. Praha: Academia, 1976.

OSBORNE, Robin. Dějiny klasického Řecka. Praha: Grada Publishing, 2010.
ISBN 978-80-247-3233-6.

PATOČKA, Jan. Aristotelés: přednášky z antické filosofie. Praha: Vyšehrad, 1994.
ISBN 80-7021-067-2.

PATOČKA, Jan. Platón a Evropa. Praha: Filosofia, 2007. ISBN 978-80-7007-264-6.

PATOČKA, Jan. Platónova péče o duši a spravedlivý stát. Praha: Oikoymenh, 2012.
ISBN 978-80-7298-476-3.

POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé I. Praha: Oikoymenh, 2011.
ISBN 978-80-7298-272-1.

STÖRIG, Hans Joachim. Malé dějiny filozofie. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-041-9.

ŠRÁMO, Jan. Aristoteles ze Stageiry, Praha: Občanské sdružení Melius, 2012.
ISBN 978-80-87638-01-9.

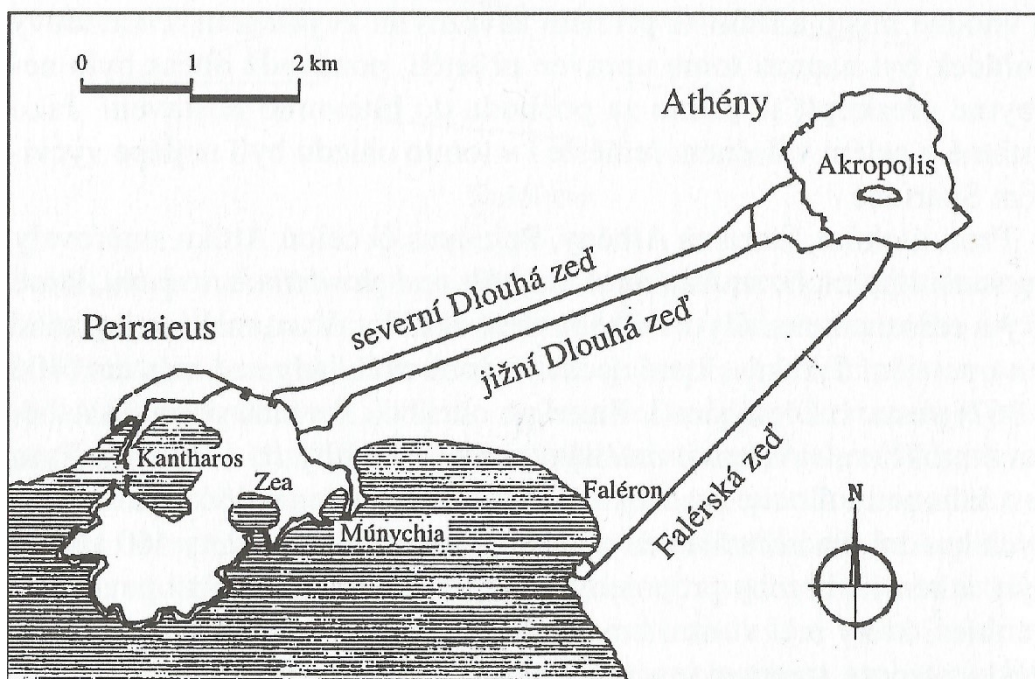
VALEŠ, Lukáš. Dějiny politických teorií. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-031-4.

V. Internetové zdroje

Česká televize [online]. Vzestup civilizace: Jak Řekové změnili svět. Dostupné na: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/12459604877-vzestup-civilizace/219382566740001-jak-rekove-zmenili-svet/> [cit.2020-02-15].

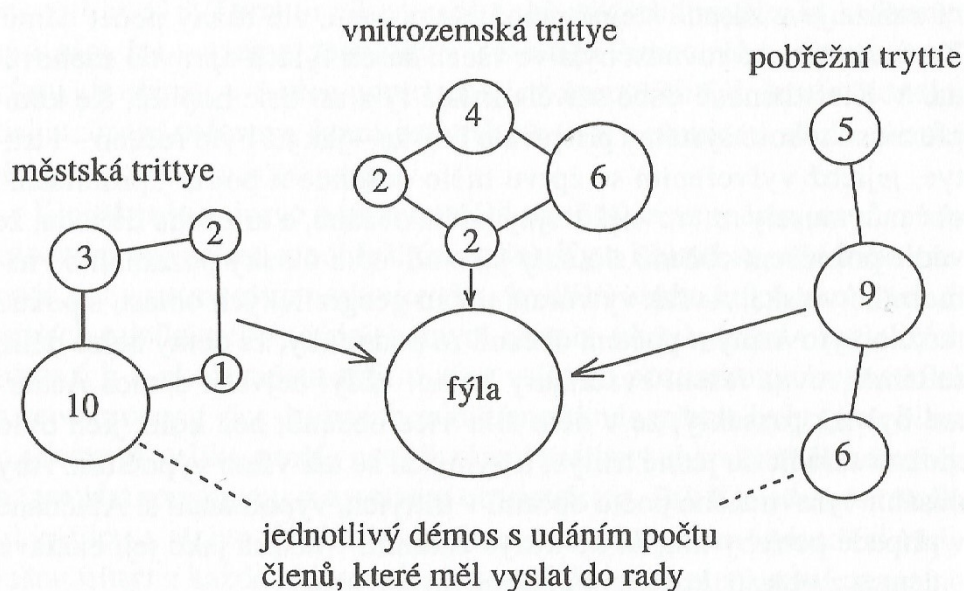
PETRŽELKA, Josef. Platón bez idejí. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Dostupné na: https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/ff/ps12/platon/web/tema3_A.html [cit. 2020-06-12].

VI. Obrazová příloha

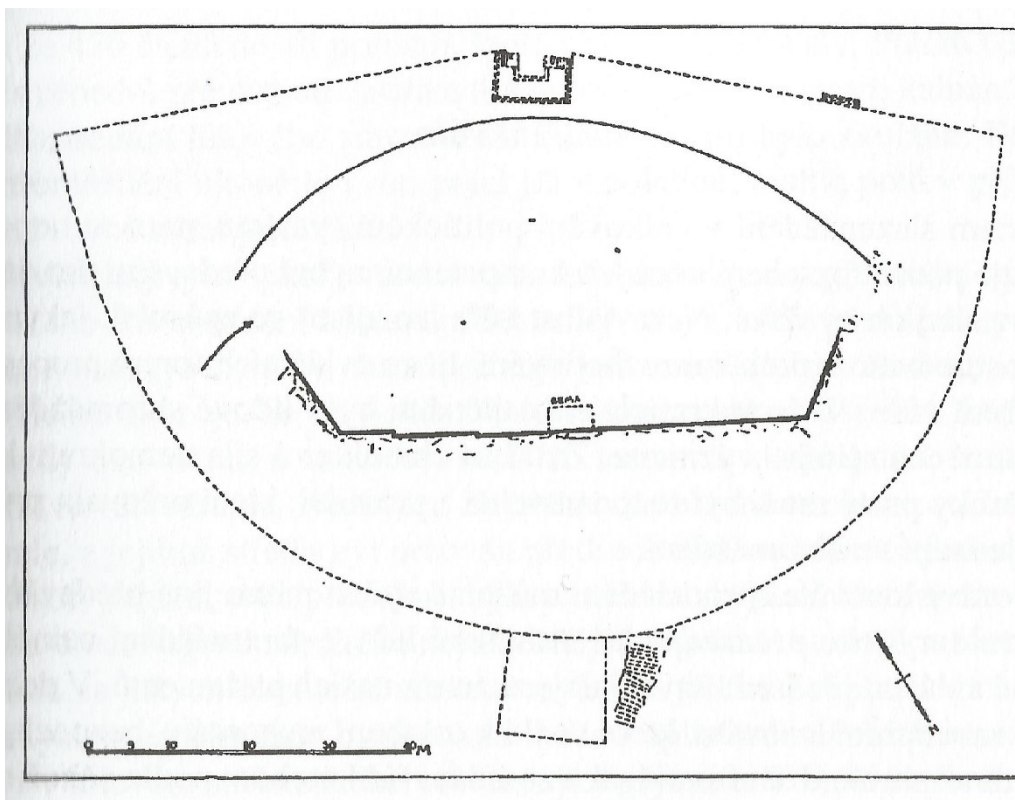
Obrázek 1: Systém opevnění Athén a přístavu Pireu

Zdroj: BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 150.

Obrázek 2: Systém zastoupení athénských obyvatel z jedné fýly do rady pěti set (búle). Jedna fýla vysílala 50 zástupců ze třech různých oblastí. Tím mělo být zaručeno rovnoměrné zastoupení vrstev obyvatel.

Zdroj: BLEICKEN, Jochen. Athénská demokracie. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 186.

Obrázek 3: Kopec Pnyx v centru Athén – shromaždiště athénských občanů (pohled shora)

Zdroj: BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 195.

Obrázek 4: Pnyx, uprostřed plošina pro mluvčího

Zdroj: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pnyx-berg2.png>

Obrázek 5: Perikles, nejvýznamnější athénský demokratický státník (busta, římská kopie řeckého originálu)

Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pericles_Pio-Clementino_Inv269.jpg

Obrázek 6: Detail obrazu *Athénská škola* (Raffael Santi), Platón (vlevo) ukazuje vzhůru k idejím, Aristoteles (vpravo) obrací dlaň k zemi neboli reálnému světu.

Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sanzio_01_Plato_Aristotle.jpg